

Perspectief

Digitaal Oecumenisch Theologisch Tijdschrift
DOTT, Nummer 10, December 2010

Inhoudsopgave

- 2 *Redactioneel: in memoriam Anton Houtepen*
- 3 *Taizé en oecumene in de ervaring van jongeren, Dr. Rein Veenboer*
- 8 *Twee getuigenissen van jongeren over de betekenis van Taizé*
- 11 *Oecumene in perspectief; over het toekomstperspectief van geleefde oecumene*
ds. John Boon
- 17 *Het uur van de waarheid; voor joden en christenen, drs. Gied ten Berge*
- 23 *Migratie verzwakt en versterkt de kerk, Wilbert van Saane*
- 26 *Jezus' geboorte en doop, Armeens Kerst en Epifaniefeest, drs. Leo van Leijssen*
- 30 *Maria en oecumene, ds. Herman F. de Vries*

REDACTIONEEL: IN MEMORIAM ANTON HOUTEPEN

Kort voor het uitbrengen van het nieuwe nummer van *Perspectief* kwam het bericht van het overlijden van prof. dr. Anton Houtepen. Zijn leven is nauw verbonden met de geschiedenis van de oecumenische beweging waaraan hij zeer verknocht was en veel te danken had. Enkele jaren geleden tijdens een gesprek over de toekomst van de Wereldraad getuigde hij daarvan nog eens door te zeggen dat hij dankzij de Wereldraad van Kerken en de oecumenische beweging zijn geloof heeft behouden. In de oecumenische beweging voelde Anton Houtepen zich thuis, wist hij zich gesteund ook in zijn geloof.

Anton Houtepen heeft voor de oecumenische beweging, wereldwijd en in Nederland, veel betekend. Hij begon zijn lange oecumenische carrière in het bisdom Breda als gedelegeerde voor oecumene. In de jaren zeventig was hij een prominent lid van het bestuur van de St. Willibrordvereniging. Hij maakte de overstap naar de universiteit en was jarenlang directeur van het Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumene (IIMO). Als academicus behield hij zijn interesse in en betrokkenheid bij de plaatselijke oecumene die hij altijd met raad en daad heeft bijgestaan. Natuurlijk, dat jarenlange engagement voor de oecumene is niet zonder spanningen verlopen. Hoe kan het ook anders. Ook Anton Houtepen zal geleden hebben aan allerlei ontwikkelingen in de kerken en rondom de oecumene. Maar het goede is dat hij desondanks nooit het ideaal, het visioen, de hoop, de weg vóór ons uit het oog is verloren en vertrouwen en geloof daarin behouden heeft. Met respect en dankbaarheid nemen we afscheid van hem.

Aan de vooravond van het kerstfeest bieden we u, lezer, een nieuw nummer aan van ons tijdschrift *Perspectief*.

De eerste vier artikelen zijn gewijd aan de praktische oecumene. Allereerst enkele bijdragen van de studiemiddag over Taizé en Oecumene die op 29 oktober 2010 in 's-Hertogenbosch werd gehouden. Dr. Rein Veenboer situeert de specifieke invalshoek van de oecumenische gemeenschap Taizé in de oecumenische beweging. Twee jongeren vertellen over de weg die zij met Taizé zijn gegaan en wat de ervaring van Taizé in hun geloofsleven heeft teweeggebracht. Ds. John Boon schetst tegen de achtergrond van zijn ervaringen in de Merenwijk het perspectief van de geleefde oecumene in oecumenische gemeenschappen.

Het tweede deel van het nummer gaat over de christenen in het Midden Oosten. Gied ten Berge gaat in het op het vorig jaar gepresenteerde Kairos document waarin kerken in het Heilig Land stelling genomen hebben in de Palestijnse kwestie. Wilbert van Saane bericht over de bijzondere bisschoppensynode over de christenen in het Midden Oosten die in oktober 2010 heeft plaatsgevonden.

De twee laatste artikelen zetten ons op weg naar het kerstfeest. Leo van Leijssen belicht de specifieke positie van de Armeens Apostolische Kerk in de viering van Kerstmis en Epifanie. Ds. Herman de Vries presenteert als advent meditatie een tweede proeve van zijn hertaling van het *Wees Gegroet*.

Hopelijk is het hier gebodene u ter bemoediging op uw weg naar eenheid en communio. In het geloof en het vertrouwen dat de Levende ons tegemoet komt wensen wij U gezegende kerstdagen en een gelukkig nieuwjaar

Eric Roovers
Geert van Dartel

Taizé en oecumene in de ervaring van jongeren

Ds Rein Veenboer

Dr. Rein Veenboer is studenten-predikant in Leeuwarden en voorzitter van de Provinciale Raad van Kerken van Friesland.

1. Ter inleiding: enkele oecumenische ervaringen

Op zaterdag 16 oktober 2010 was er in Joure een Samen-doe-dag. Personen met een verstandelijke beperking waren bij elkaar gekomen, samen met begeleiders en andere leden van de gemeente of de parochie waar ze bijhoren, en vertegenwoordigers van maatschappelijke instellingen. Bij de opening werd bisschop dr. Gerard de Korte voorgesteld. Met behulp van de bisschopsstaf legde hij de herderlijke functie van een bisschop uit. Ds. Lieuwe Bergstra vertegenwoordigde de PKN, ondergetekende de Raad van Kerken Friesland. Wij beiden werden voorgesteld als dominees. Daarna spraken we, de bisschop en de dominees, in een ontmoetingsruimte onder het genot van een drankje en chips met een aantal aanwezigen. Later op de dag maakten we een viering mee, die was opgebouwd uit bijbellesing, drama, liederen en gebeden. Deze bijeenkomst was van een hoog oecumenisch gehalte. In de eerste plaats omdat mensen die niet altijd als volwaardig worden beschouwd op deze dag wél ervoeren volwaardig

deel uit te maken van de Kerk van Jezus Christus. En het was een bijeenkomst met een gemeenschappelijke genegenheid, anders dan een bijeenkomst gebaseerd op een gemeenschappelijk cognitief gedeeld inzicht in geloofswaarheden. Het was goed dat de bisschop en de dominees erbij waren.

Op zondag 17 oktober was er weer een Taizé-viering in de kerk van Leeuwarden-Huizum. Elke 3e zondag van de maand komen jongeren uit Leeuwarden en omstreken bij elkaar. Het is ook een soort reünie. Sommigen kennen elkaar al jaren en delen de ervaring van een verblijf in Taizé. Ze zijn afkomstig uit verschillende kerken, maar zitten er niet als vertegenwoordigers van die kerken. De vieringen worden in een historische oude dorpskerk gehouden. Vele generaties gelovigen hebben er op zondagochtend vieringen meegemaakt. Vóór 1580 was het een Rooms-katholieke kerk, daarna protestants. Tijdens de viering werd gezongen in vele talen. Er werd gebeden voor Hongarije en voor de kwetsbaren in de samenleving. Het was de liturgische stijl van Taizé, maar het ging niet over Taizé. Na afloop was er koffie en thee en werd een video over de komende jongerenbijeenkomst in Rotterdam getoond. Terwijl je gedachten het ene moment nog teruggaan naar de vredige heuvel van Taizé wordt je aandacht opeens getrokken door de grote wereldstad Rotterdam. Je ziet de drukte van de stad, de grote gebouwen, de havens. Daar zal Taizé zich even vestigen. Een Taizé-gebedsviering is een zichtbaar beeld van eenheid van de kerk.

2. Dimensies van de oecumene

Deze plaatselijke ervaringen hebben alles te maken met de grote oecumene. In de 20ste eeuw is een leerproces op gang gekomen toen kerken elkaar opzochten en samenkomsten belegden. Er is een bepaalde vorm aan het geloof in de eenheid van de kerk gegeven. Die eenheid is in werkelijkheid ook concreet zichtbaar te maken. Maar dan laat je je ook confronteren met de verschillen in de geloofs- en kerkleer. Op de oecumenische reis die is ingezet zijn vele posten aangedaan en zijn gezichtspunten opgemerkt, opgeschreven en ter reflectie meegegeven aan de toekomst. Het bleek niet gemakkelijk om tot eenheid te komen,

maar een duidelijk leerpunt bleek dat die eenheid ook authentieke verscheidenheid en diversiteit omvat. Misschien is het woord verbondenheid meer op zijn plaats. Het streven naar 'eenheid' kan ook dwingend overkomen. Het kan afwijkingen en verschillen te snel verdacht vinden. Oecumene, het verlangen naar eenheid en verbondenheid, is met het kerk-zijn gegeven.

De 20ste eeuw wordt wel de eeuw van de oecumene genoemd. Er zijn toen een aantal dimensies waargenomen en besproken. Ze blijven actueel en uitermate relevant.

a. Verbondenheid in Christus, gedrevenheid in de Geest

Kerken, kerkelijke groepen en gelovigen die met elkaar van geloofsinzicht verschillen herkennen bij elkaar een inspirerend geloof in Jezus Christus. Deze herkenning schept een intense verbondenheid, ook als er pijnlijke verschillen blijven bestaan. Als je die verbondenheid in Christus hebt gevoeld kun je elkaar niet meer loslaten, ook niet als er pijnlijke conflicten en verschillen zijn. De Geest is de kracht en de energie van liefde, solidariteit, vertrouwen, beweeglijkheid en bewogenheid die je steunt om gemeenschap en verbondenheid te ervaren en te scheppen. Door de Geest wordt de mens ook tot Schepper binnen en buiten kerkelijk verband, in viering en verkondiging, in woord en daad. De geloofsweg valt samen met de levensweg. Deze verbondenheid in Christus en in de Geest heeft ook geleid tot een diepzinnig gesprek over doop, eucharistie en kerkorde. Wezenlijke punten van overeenkomst zijn daarbij onderstreept. Ook als er op belangrijke punten nog duidelijke verschillen van inzicht bestaan is er toch een intense verbondenheid voelbaar.

b. Eenheid van de kerk, eenheid van de mensheid

De onderlinge verbondenheid van de kerken is direct verbonden met de eenheid van de mensheid en de werldsamenleving. Het is een groot oecumenisch verlangen om die eenheid in beide opzichten te ervaren en te realiseren. De oecumenische zorg betreft niet alleen de onenigheid in geloofsinzichten, maar ook de ontoelaatbare verdeeldheid op grond van uiterlijk, gedrag, geslacht, seksuele geaardheid, handicap, etniciteit, cultuur enz. Het gaat hier niet om een fatsoensnorm, maar om een wezenlijke zaak, een geloofszaak ook. Er bestaat, ook vanuit geloofsinzicht, een organisch verband tussen kerk en samenleving. Deze relatie tussen kerk en wereld is sterk uitgedrukt in het Conciliair Proces voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. Het woord conciliair refereert aan de klassieke concilies en geeft aan hoe zwaarwegend de zorgpunten zijn die voortkomen uit de wereldwijde samenleving. Zo worden de zorgen om oorlog en geweld, armoede en onrecht, duurzaamheid en natuur, cultuur en identiteit gedeeld tijdens viering en verkondiging, pastoraat en diaconaat, catechese en reflectie. Het zijn zaken van belijden. De eenheid en onderlinge verbondenheid van de kerk is inherent verbonden aan de eenheid en verbondenheid van de werldsamenleving.

c. Verbondenheid door de tijden heen

Die verbondenheid voltrekt zich door de tijd heen. We zijn verbonden met mensengeneraties en generaties van gelovigen en anders- of niet-gelovigen die ons zijn voorgegaan. Maar ook met degenen die na ons komen. De kerk heeft een lange geschiedenis. In teksten en tradities is het verleden dagelijks levensecht aanwezig. Dat inspireert. Soms laat je een gedeelte van de traditie los en vindt een wending plaats. Er zijn ook verdriet en schuldgevoel om wat er in het verleden is gezegd of heeft plaatsgevonden. Die zouden er niet zijn als die verbondenheid met het verleden er niet was. De verbondenheid strekt zich ook uit naar de toekomst. Hoop en verwachting en een gevoel van verantwoordelijkheid voor de toekomst zijn deel van het kerk- en geloofsleven.

d. Lokaal en globaal

De verbinding tussen wat plaatselijk en wat wereldwijd gebeurt is zeker in de vorige eeuw zeer duidelijk geworden, seculair en kerkelijk. Wat de aard van die verbondenheid is moet telkens weer duidelijk worden gemaakt. Mensen leven ook binnen de kerk in een eigen kring.

Maar door ons inlevingsvermogen worden we ook geraakt door wat mensen overkomt die buiten Nederland en Europa in zorgelijke omstandigheden leven.

e. Dialoog en verkondiging:

Door kerken vindt verkondiging plaats, maar je kunt ook aangeven dat verkondiging deel uit maakt van een brede levendige dialoog. Vooral in het uitvoeren van de missionaire roeping van de kerk is de waarde van de dialoog ontdekt, ook in de verhouding met niet-christelijke godsdiensten en levensbeschouwingen. Een dergelijke dialoog is niet alleen een middel om elkaar te bereiken, maar is meteen ook samen, in verbondenheid, een weg afleggen. Een dialoog is immers alleen mogelijk als er al een gemeenschappelijke basis is. Wat die gemeenschappelijke basis inhoudt blijkt telkens weer een kernvraag te zijn. De ervaring met de dialoog is zeer inspirerend. In die dialoog komen mens en samenleving, geloof en zorg, kritiek en verzet, bezinning en herkenning, schuld, verzoening en een gedeelde verantwoordelijkheid naar voren.

f. Kerkelijke vereniging en hereniging

Kerkelijke vereniging en hereniging krijgen veel aandacht en inzet. Maar op dit punt is eenheid praktisch ook zeer moeilijk bereikbaar. Geld en kerkelijke bezittingen, kerkordes, onderscheiden tradities, gebrek aan vertrouwen, etc. zijn moeilijk te nemen drempels. Maar ondertussen is er ook de visie die boven deze blokkades uitstijgt. Dat geeft ongeduld, maar ook nieuwe energie in dat proces van vereniging en hereniging. In Nederland is de PKN een recent resultaat van hereniging van de Evangelisch Lutherse Kerk, de Nederlands Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Veel van bovengenoemde dimensies zijn herkenbaar in de ervaring die jongeren met Taizé opdoen.

3. Taizé: uit jezelf treden en tot jezelf inkeren

Taizé neemt binnen de oecumene een bijzondere plaats in. Het vormt een ontmoetingsplaats van gelovigen van verschillende kerken. Het is geen alternatief voor een bestaande kerk, maar een plaats van rust en bezinning. De grondwoorden die in Taizé vaak worden uitgesproken zijn herkenbaar: vreugde, vertrouwen, gemeenschap, eenvoud, verzoening, pelgrimage, bron. Door wat met deze woorden wordt aangeduid kan een verblijf in Taizé een persoonlijke ervaring en een oecumenische ervaring zijn. Iedere bezoeker van Taizé heeft een eigen ervaring. Er is geen opgelegd Taizé-geloof. Taizé biedt geen eigen leer om zich te onderscheiden.

De ervaring in Taizé is voor ieder verschillend, maar toch is een aantal zaken min of meer kenmerkend:

a. Jezelf in een groter geheel plaatsen en merken dat je erin wordt opgenomen

De ervaring in Taizé is een persoonlijke ervaring die ook oecumenisch van karakter is, want je plaatst jezelf in een groter geheel. Een reis naar Taizé begint thuis en vaak in je eigen woonplaats. Je bereidt je in gedachten, en eventueel in gesprekken met reisgenoten, voor. Het is een persoonlijke beslissing, Je hebt verwachtingen en misschien voornemens. Daarbij plaats je jezelf in een groter geheel en dat grotere geheel verlang je te ervaren als een gemeenschap waar jij bij hoort. Allereerst is er de groep jongeren waarmee je onderweg bent. Misschien een vertrouwde groep, maar je bent onderweg anders bij elkaar dan wanneer je elkaar ontmoet in de eigen woonplaats. Het onderweg zijn naar Taizé is al een bijzondere ervaring, een soort pelgrimage. Deze gemeenschap waarnaar je verlangt ervaar je ook tijdens de vieringen samen met de broeders en in de gesprekken met andere jongeren. Het is een directe ervaring van verbondenheid die op allerlei wijze gestalte krijgt. En toch is de ervaring niet te definiëren in exacte termen. Voor iedereen is het anders en iedere keer is weer anders dan de vorige keer. Jezelf als persoon en als individu plaatsen in

een groter geheel kun je in gedachten doen, maar in Taizé is dat grotere geheel voelbaar. Het is in zekere zin 'conciliair'. Je krijgt impulsen vanuit dat grotere geheel. Daardoor merk je dat je erbij hoort. De sfeer van vertrouwen en eenvoud doet je buiten jezelf treden en tegelijkertijd tot jezelf komen.

b. Samen zoeken naar de bron

Het verblijf in Taizé is een gezamenlijk zoeken naar de bron, samen zoeken naar een diepere laag, ieder individueel, maar dan ook in een grote groep mensen om je heen. Het is met tientallen of duizenden mensen samen de gebeden zingen en samen stil zijn, vele minutenlang. Alléén stil zijn is anders dan samen stil zijn. De kerk toont zich in Taizé door de zichtbaarheid van de Oosters-orthodoxe, Rooms-katholieke en Protestantse tradities.

c. Op weg zijn

Tijdens de reis, maar ook tijdens het verblijf in Taizé, ervaar je dat je onderweg bent. Taizé is even een rustpunt, maar geen eindpunt. Dat besef is voortdurend aanwezig. Het is niet alleen fysiek onderweg zijn, maar ook persoonlijk. Dan blijkt dat je in beweging bent in een groter geheel. Jongeren voelen heel sterk dat ze in beweging zijn. Volwassenwording, studie, werk, beroepsvorming, hobby's en passies, reizen vormen de dynamiek van hun bestaan. Het is enerverend om telkens weer nieuwe posten aan te doen. Het kan je uitbundig maken en soms roekeloos en onzeker. De broedergemeenschap van Taizé zelf maakt ook een beweging: van de heuvel in een landelijke omgeving naar wereldsteden zoals Barcelona, Milaan, Parijs, Brussel, Rotterdam. En dan ga je terug. Van de heuvel of de wereldstad naar je eigen land, naar je eigen woonplaats, je eigen familie, je eigen kerkgenootschap. Wat neem je mee terug?

4. Oecumenische gezindheid

Jongeren nemen een oecumenische gezindheid mee naar de plaats waarheen ze terugkeren en de nieuwe terreinen waarop ze zich begeven. Dat kan in de kerkelijke gemeenschap zijn, maar ook op de plaats waar ze wonen, studeren en werken. Die oecumenische gezindheid is niet alleen afkomstig van Taizé, maar er wel sterk door gevoed. Die oecumenische gezindheid vertoont allerlei aspecten.

a. Buiten jezelf treden, en tot inkeer komen

In Taizé zoek je vertrouwen en verbondenheid in een wereld die je nog onbekend is. Andere groepen, andere culturen, andere kerkgenootschappen, andere godsdiensten. Doordat je vertrouwen hebt ontvangen, durf je ook grenzen over te steken. Door erop uit te gaan en Taizé te bezoeken, kom je ook tot jezelf.

b. Het grotere geheel

Je hebt in Taizé dat grotere geheel van de wereldbevolking enigszins meegemaakt. Die wereldbevolking - die je kent van radio, televisie, internet, muziek, film, pers - toont in Taizé een eigen, persoonlijk gezicht. Het verblijf daar is een bijzondere wereldervaring. De geloofswereld en de geografische wereld zijn niet van elkaar gescheiden.

c. Openheid

De kerk waartoe je behoort ervaar je niet meer als gemeenschap, die zich van anderen moet afsluiten. Kerken zijn ondanks verschillen, hoe pijnlijk ook, met elkaar verbonden. Die openheid roept ook verzet op tegen een benauwend exclusivisme of een te grote gehechtheid aan eigen sfeer en traditie.

d. Verbondenheid

De kerkelijke gemeente of parochie voelt zich door de verbondenheid met hun jongeren ook verbonden met Taizé. Deze reële ervaring van jongeren is geloofsinhoudelijk verbonden met het geloof in de ene Kerk.

e. Plaatselijke oecumene

Tijdens de plaatselijke Taizé-gebedsdiensten worden de liederen van Taizé ook in de eigen woonplaats gezongen. Het zijn vaak oecumenische gebedsdiensten met deelnemers uit verschillende kerken. Deze plaatselijke oecumenische Taizé-vieringen brengen ook van elkaar gescheiden kerken dicht bij elkaar.

f. Voorlopigheid

Oecumene verwijst naar de volheid van de kerkelijke en universele verbondenheid, maar kent ook voorlopigheid. Wat nu niet is bereikt kan in de toekomst werkelijkheid worden. Wat nu wel is bereikt kan ook weer wegvloeien. Taizé helpt je de voorlopigheid te erkennen, maar toch door te gaan.

g. Vriendschap

Velen bouwen tijdens ontmoetingen in Taizé een vriendschap op. Soms duurt die vriendschap vele jaren voort. Zo bestaan er vele oecumenische vriendengroepen.

h. Levensbron

Dikwijls is er het gevoel dat de kerk niet meer van deze tijd is. Taizé bevestigt enerzijds dit gevoel door gasten in een eigen sfeer te ontvangen, maar relativeert anderzijds dit gevoel door jongeren de bron aan te wijzen waaruit in het verleden werd geput, maar waaruit ook nu 'levend water' kan worden geput.

i. Dicht bij de werkelijkheid

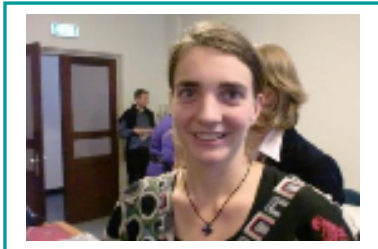
De oecumenische gezindheid staat dicht bij de werkelijkheidsbeleving van jongeren: openheid, grenzen overschrijden, vrolijk en ernstig zijn, beweeglijkheid tonen, vriendschap zoeken en waarderen. Ruimte geven aan jongeren binnen en buiten de kerk maakt de kerk tot een ongedwongen en levendige gemeenschap, lokaal en wereldwijd.

5. Slot

Het is een grootse ervaring om te merken dat je veel te delen hebt op allerlei niveaus: persoonlijk en in een brede gemeenschap, thuis en ver weg, in gedachten, in keuzes waar je voor staat en in concrete daden, als gelovigen onderling en samen met anders- of niet-gelovigen. Die ervaring van verbondenheid maakt je enthousiast en bewogen, ook als je de zorg, pijn, afkeer en onzekerheid kent ten aanzien van wat je binnen of buiten de kerk meemaakt. Het is hoopvol te merken dat vele jongeren enthousiast en hoopvol uit Taizé terugkeren. Zou deze 'oecumenische gezindheid' niet zeer vruchtbaar voor kerk, en samenleving, kunnen zijn?

Twee getuigenissen van jongeren

Mijn weg met Taizé (Eva)

De eerste keer dat ik een Taizé-viering mee maakte, was in 1999. Als tienjarige werd ik op sleeptouw genomen door mijn grote zus. Het was op de zaterdagavond van de Nederlandse Ontmoeting, die dat weekend in Utrecht plaatsvond. Alle kaarsjes, die ik mocht helpen aansteken, de overvolle kerk, de muziek; het maakte allemaal een diepe indruk op me. De liederen in vreemde talen kon ik gewoon meezingen en al begreep ik niet precies wat ze betekenden, ik had het gevoel

dat ze belangrijk waren en dat er iets moois gebeurde. Bij mijn weten heb ik sindsdien naar Taizé gewild.

Nu, elf jaar, drie Taizé-reizen en heel veel Nederlandse vieringen later is er een hoop veranderd, maar de indrukwekkendheid van de gebeden is eigenlijk nog hetzelfde. Soms probeer ik vriendinnen over te halen om mee te gaan naar Taizé, als ik denk dat ze het leuk vinden. Meestal kijken ze dan, positief uitgedrukt, enigszins bedenkelijk bij het idee dat ze drie keer per dag naar de kerk moeten. In een poging hen te overtuigen dat ik echt niet van plan ben om ze naar een sekte op een heuvel te lokken, zeg ik dat dat best meevalt, dat als ze echt niet willen ze heus niet zo vaak hoeven. Pure bluf. Simpelweg omdat ik weet dat ze daar in het ritme van de dag elke keer zullen gaan, zich thuis zullen voelen in de kerk en dat het juist de gebeden zijn die ze lang zullen bijblijven.

Nieuwe mensen ontmoeten, samenwerken, genieten van de omgeving, kampvuurliedjes zingen: het is allemaal mooi en hoort er ook bij, maar niets is zo bepalend voor Taizé als de vieringen. Ze zijn een teken van gastvrijheid, hoe welkom iedereen daar is. De liederen geven rust. Door ze steeds weer te herhalen en te zingen wordt je haast automatisch teruggebracht tot wat echt belangrijk en betekenisvol is. Het bindt je als gemeenschap. Of je nu met vijf of vijfduizend mensen bent, je zingt ze samen. En tegelijkertijd is er in dat collectief ruimte voor jou als individu. Je kunt heel goed je persoonlijke intenties in de muziek leggen. Of je nou twijfelt, nooit hebt geleerd om te bidden of het als routine al je hele leven doet, je kunt zingend meebidden. En voor al je verwarring en angst, dankbaarheid, boosheid en geluk is plaats in Taizé, ruimte in de vieringen. Dat geeft een rust die verder gaat dan een ontspanningsoefening. Het geeft een creatief soort rust die ruimte maakt voor echt contact met God, een ruimte die plaats maakt voor Christus. Niet iedereen zal dit zo verwoorden, maar ik denk dat op een of andere manier iedereen wel iets ervaart van die aanwezigheid.

De gebeden zitten in Taizé in het ritme van de dag ingesleten. Maar iets van dat samenzijn en van die aanwezigheid kun je meenemen naar Nederland. Zo is er in het huis waar ik woon een kapel waar we twee keer per dag een gebed in de stijl van en met de muziek van Taizé hebben. En ja, soms raast mijn leven langs de kapel heen, en nee, ik sta zeker niet elke ochtend juichend om half 8 naast mijn bed voor het ochtendgebed. Maar ik vind het heel fijn om juist in de drukte, de haast, het druilerige Nederlandse weer en dagelijkse ellende als een ochtendhumeur samen met huisgenoten tijd voor contact, tijd voor God te maken. Het verbindt ons met boven, met elkaar. Het is waardevol om samen stil te zijn en te zingen. Het kan ook lastig zijn, of ik kan druk zijn met allerlei zaken die niet horen bij die basis die je kunt (her)ontdekken in Taizé. Maar vaak genoeg voel ik nog de verwondering die ik ook als tienjarige had: de zekerheid dat er iets moois gebeurt, ook als ik niet precies begrijp hoe dat werkt.

Afstandnemen en verdieping (Jantine)

o *Afstand van eigen kerk en land*

Het is inmiddels al weer een jaar of tien geleden dat ik voor het eerst in Taizé ben geweest. Normaliter verblijven gasten daar een week. Om redenen die ik nu niet meer weet verbleef ik er toen met wat vrienden en kennissen een paar dagen. En ik vond het allemaal een beetje raar. Een vreemde mengelmoes van culturen, een viering waarop ik niet de vinger kon leggen of die nu katholiek was, protestants of nog iets anders, en wat ik daarvan moest vinden. En waar was de preek? Zat het allemaal inhoudelijk wel goed in elkaar? Achteraf gezien was het op

zichzelf opmerkelijk, dat ik overvallen werd door al dat vreemde.

Ik kom uit een familie met verschillende protestantse achtergronden. Toen ik ging studeren wist ik zeker dat er in de kerk méér was te vinden dan wat ik tot dan toe had gevonden in het kerkelijke milieu waarin ik was opgegroeid. Eenmaal student werd ik lid van een algemeen christelijke studentenvereniging waarvan studenten van allerlei protestantse pluimage lid waren – en er liep een enkele evangelische, vrijgemaakte en katholiek rond. Op zondag ging ieder naar zijn eigen kerk en daarna kwamen studenten uit allerlei hoeken van de stad naar de sociëteit voor koffie en soms lunch. In gesprekken vond ik het belangrijk dat er veel verschillende visies over een onderwerp aan bod kwamen, ook over de kerk, de Bijbel, Jezus. Ik had dus het idee dat ik toch wel gewend was om mensen met verschillende standpunten om me heen te hebben.

Dat was ook wel zo, gesprekken en discussies genoeg. Maar de confrontatie die me in Taizé een ongemakkelijk gevoel gaf, kwam uit de gebedsvieringen. Het leek nergens op, niet op een protestantse viering, niet op een katholieke mis voor zover ik daarmee bekend was. En het kon er bij mij niet in dat iedereen daar zomaar in mee ging. 's Ochtends was er de viering van de Tafel. Je kon naar voren komen om de hostie in de wijn te dopen of een stukje brood te ontvangen. Wat ik daarmee aan moest wist ik eigenlijk niet zo goed. Ja, meer dialoog tussen christenen was erg belangrijk. Maar hoe werkt dat nou in de praktijk, om samen een viering te delen? Hoe zat het nu met brood en hosties? Was dat nou hetzelfde of niet? En wat is nu het werkelijke verhaal achter iconen? Was Taizé een gemeenschap met wel heel veel katholieke invloeden?

Wat later ben ik gaan begrijpen dat voor katholieken dit verhaal andersom ook geldt. Een gebed in Taizé voelt vertrouwd en tegelijk ook weer niet. Je kunt het vergelijken met een blanke westerling in Azië. Het uiterlijk van mensen lijkt zo verschillend van dat van jezelf. Ze hebben neus, mond en ogen, maar wat een ander gezicht. De westerling heeft moeite om Aziatische gezichten van elkaar te onderscheiden, maar geen enkele moeite om andere westerlingen uit elkaar te houden. Voor Aziaten werkt het precies zo, maar andersom. Als je echter een tijd in een ander land verblijft ontdek je details in elk gezicht. Je gaat met een andere blik kijken.

o *Andere kerken en culturen ontmoeten*

Nu moet u trouwens niet denken dat ik het alleen maar raar en onprettig vond in Taizé, integendeel. Er was een bepaalde eenvoud in de vieringen en in het dagelijkse leven, waardoor je erg gemakkelijk bij de gemeenschap kon aansluiten. En ik merkte dat er onder de bezoekende jongeren openheid was, en nieuwsgierigheid naar elkaar. Oprechte interesse

ook naar hoe men in zijn eigen land, eigen cultuur en eigen kerk bouwde aan een relatie met God en mensen. Dat was heel herkenbaar, en daarvoor zou ik een paar jaar later nog eens teruggaan. En nog eens, en nog eens...

- *Elkaar leren kennen*

In Taizé breng je een goed deel van de week door met een groepje mensen die je van tevoren niet hebt uitgekozen. Op de eerste ochtend worden groepjes gevormd. Met de leden van je groep praat je, werk je en kun je ook andere momenten van de dag doorbrengen. Elke ochtend geeft een broeder een uitleg bij een stukje bijbeltekst, en daarna praat je er in je groepje verder over door. Dan komen veel vragen naar voren die gaan over je eigen dagelijkse leven thuis. Iedereen wordt uitgenodigd om wat te delen. Er zijn veel overeenkomsten te vinden als het om mensen gaat. Altijd is er wel iemand in de gemeente die zich, goed bedoeld, met alles gevraagd en ongevraagd bemoeit. En er is altijd wel een meningsverschil met deze of gene. Er zijn zorgen, en er zijn altijd mensen die hun schouders eronder willen zetten. Daarnaast is er alle ruimte om elkaar 'uit te horen' en ik wilde toch zeker meer horen over de eucharistie, over de Lutherse Kerk die in ons buurland zo'n grote rol speelt, over hoe het is om een vrouwelijke Anglicaanse priester te zijn, over hoe je in een viering met al je zintuigen - reuk, visualisatie, geluid, aanraking - betrokken kunt zijn. Er zijn veel verhalen om te beluisteren als je je oren openzet. Misschien dat Taizé een soort neutraal terrein biedt waardoor dat eenvoudiger wordt. Er is ruimte om elkaar te bevragen naar culturele en kerkelijke achtergrond. Maar dat is niet het belangrijkste. Mensen vertellen vrij gemakkelijk over hun eigen leven en wat voor hen persoonlijk belangrijk is in hun geloof en in hun relatie met God en mensen. Dat laatste heeft meer de boventoon in de gesprekken.

- *Terug naar de thuisbasis*

Aan het eind van de week in Taizé wordt speciaal aandacht besteed aan hoe je datgene waarover je het die week hebt gehad kunt meenemen naar huis. Ik denk dat wat ik heb meegenomen het besef is dat mensen overal mensen zijn, en dat verschillende kerken worden gevormd uit mensen die toch altijd mensen blijven. Dat maakt niemand beter en niemand slechter. Het maakt elkaar benaderbaar als je die overeenkomst ziet. Daarmee is de diversiteit in de kerkgemeenschap niet verdwenen, maar het maakt het voor mij wel een stuk eenvoudiger om die diversiteit beter te leren kennen en er meer vertrouwd mee te raken. Waar je vertrouwd mee bent, daar blijf je bij terug komen. Zo zit de mens dan ook wel weer in elkaar.

Oecumene in perspectief *over het toekomstperspectief van geleefde oecumene* *in kerkelijke en oecumenische gemeenschappen*

Toen mij werd gevraagd een artikel te schrijven over de 'geleefde oecumene' kreeg ik het gevoel dat ik daarmee dan wel moest opschieten, want hoeveel oecumene is er nog? De oecumene aan het grondvlak verkeert immers in zwaar weer. Wie om zich heen kijkt krijgt het gevoel dat het eigenlijk niet kan en ook niet mag. Dan groeit het gevoel dat we nog slechts op de tronk van de oecumene balanceren. Maar laat ik in deze adventtijd daaraan toevoegen, dat ik me geen mooier perspectief kan denken, dan dat er uit die tronk toch weer een twijgje zal voortkomen.

1. Breed geschakeerde oecumene op het grondvlak

Wanneer we het over oecumene op het grondvlak hebben, dan doelen we daarmee op de samenwerking die er bestaat tussen plaatselijke geloofsgemeenschappen om op één of meerdere manieren uiting te geven aan wat hen in of door het geloof samenbindt. Deze samenwerking kan plaatselijk verschillen in omvang en intensiteit. Velen denken bij het woord oecumene vaak primair aan de samenwerking tussen protestanten en rooms-katholieken, al dan niet aangevuld met andere geloofsgemeenschappen. Maar oecumene doet zich voor in velerlei variëteiten, zoals de veelvuldig voorkomende samenwerking tussen doopsgezinden en remonstranten, samenwerkingsvormen tussen baptistische, evangelische en pinkstergemeenschappen. Maar ook de samenwerking in orthodox protestantse hoek tussen bijvoorbeeld christelijk gereformeerden en vrijgemaakt gereformeerden kan tot de oecumene worden gerekend.

Ds. John Boon
predikant in de Oecumenische
Geloofsgemeenschap in de
Merenwijk in Leiden

2. Samenwerking tussen PKN-gemeenten en RK-parochies

In dit artikel beperk ik me tot die samenwerkingsvorm waarmee ik zelf het meest te maken heb gehad: die tussen protestanten en rooms-katholieken. Deze oecumene kent ook vandaag nog een grote diversiteit.

Sociaal-geografisch

Wie de kaart van Nederland inkleurt naar kerkelijke denominatie zal een gemêleerd kleurenspectrum te zien krijgen met gebieden waar protestanten en rooms-katholieken gelijkelijk zijn vertegenwoordigd, maar evenzeer met plaatsen waar de ene of de andere denominatie (bijna) geheel ontbreekt. Uiteraard heeft deze sociaal-geografische samenstelling zijn weerslag op de mate waarin de oecumene gestalte kan krijgen.

Mate van orthodoxie

Minstens even belangrijk is echter de mate waarin het 'eigen geloof als enig zaligmakend wordt ervaren, dan wel als iets dat je vrolijk en intens met elkaar kunt delen.

Grootte en draagkracht gemeenten en parochies

Een derde element dat van invloed kan zijn op de mate van samenwerking is de grootte en de draagkracht van de afzonderlijke geloofsgemeenschappen. Grote gemeenten en parochies hebben vaak hun handen vol aan hun eigen kerk-zijn, terwijl kleinere gemeenten aanvullend kunnen zijn voor elkaar en samen het geloven in een plaats vorm en inhoud

kunnen geven. Daarvoor heb je echter ook voorgangers nodig die hun talenten en tijd daarin kunnen en wensen te investeren.

3. Vormen van samenwerking

Afhankelijk van de factoren die meespelen heeft de oecumene de afgelopen decennia een plaats gekregen in vele kerkelijke gemeenschappen. Dat kan variëren van intense samenwerking in diaconale of missionaire projecten en het houden van gezamenlijke woord en gebedsvieringen tot een volledig integrale samenwerking. Naast al deze samenwerkingsvormen tussen afzonderlijke kerkelijke gemeenschappen vinden er op talloze plaatsen oecumenische activiteiten plaats vanuit de plaatselijke Raden van Kerken of gelijksoortige samenwerkingsverbanden. Belangrijk voor de toekomst van al deze samenwerkingsvormen en activiteiten is dat ze passen bij en gedragen worden door de plaatselijke geloofsgemeenschappen. Waar de oecumene uiteindelijk een liefhebberij van enkelingen blijkt dooft het vuur van de oecumene langzaam maar gestaag.

4. Vaticanum II en Pastoraal Concilie ...

De oecumene heeft in de zestiger jaren van de vorige eeuw de wind enorm in de zeilen gekregen door het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) onder de bezielende leiding van paus Johannes XXIII. Zijn oproep tot *aggiornamento* deed een nieuwe wind waaien door de Rooms-katholieke Kerk en gaf ruimte aan de ontwikkelingen binnen de nieuwere theologie. In Nederland kreeg dit een vervolg tijdens het Pastoraal Concilie (1968-1970) in Noordwijkerhout. Sindsdien heeft de oecumene zich binnen en buiten (basisgemeenten) de kerken ontwikkeld.¹

5. ... en daarna

Maar die ontwikkeling lijkt de laatste jaren in een impasse te zijn gekomen, wellicht zelfs te stoppen.² Daarvoor kun je meerdere oorzaken aanwijzen. De grote protestantse kerken

---

¹ Zelf ben ik opgegroeid in een protestants (gereformeerd) milieu in een stadswijk, waar tot voor kort zelfs het Samen op Wegproces tussen hervormd en hereformeerd onmogelijk bleek, laat staan dat we oog hadden voor onze rooms-katholieke broeders en zusters. We wisten nog net waar het rooms-katholieke kerkgebouw stond. In mijn Amsterdamse studietijd lonkte de Studentenecclesia, en later de Dominicus, plaatsen vol openheid en een warmte, waar ieder zo maar welkom was. Mijn eerste gemeente lag boven Dokkum. De prachtige oude kerkjes daar waren inmiddels in het bezit van de hervormden. Ik kan me uit die tijd één keer een oecumenische viering herinneren, samen met de doopsgezinden, want rooms-katholieken waren zeldzaam daar bij de Waddenzee. Begin jaren tachtig streek ik neer ten noorden van Amsterdam waar doopsgezinden, gereformeerden, hervormden en rooms-katholieken viermaal per jaar gezamenlijke (woord- en gebeds)vieringen en soms bijeenkomsten hielden, bijvoorbeeld over het Lima-rapport. De vieringen werden voorbereid in het Oecumenisch Beraad, dat een goede plek bleek om nader kennis te maken met de wederzijdse tradities. Dit overleg verbond de deelnemers met elkaar. Daar groeide een hechte band, zelfs zozeer dat bij het afscheid van de pastoor de eucharistie werd gevierd in de besloten kring van dit gezelschap. In de vacaturetijd die na zijn vertrek ontstond vond de eerste oecumenische viering met eucharistie plaats. Voor rooms-katholieken zal dat de eerste echte oecumenische viering zijn geweest, voor veel protestanten bleek dat toen nog een stap te ver. Daarna kwam ik terecht in een vinexlocatie tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de A4, waar naast een Samen-op-Weggemeente een bloeiende rooms-katholieke parochie was. De oecumene daar kreeg vorm in een tweetal vieringen van Schrift en Tafel (in de parochiekerk een eucharistieviering, waarbij de protestanten te gast waren, en in de Samen-op-Wegkerk een avondmaalsviering, waarbij de rooms-katholieken van harte welkom waren) die gezamenlijk werden voorbereid. Vanuit deze ontmoetingen ontwikkelden zich steeds meer activiteiten waaraan gelovigen uit beide gemeenschappen deelnamen. Ik denk aan de avonden met bibliodrama, aan gezamenlijke publiciteit in huis aan huisbladen rond de Kersttijd, maar ook aan het project 'Dopen' waarmee de band met ouders van dopelingen werd vastgehouden door middel van brochures en thema-avonden. Menigmaal ging ik op mijn vrije zondag – tegen de stroom van mijn eigen gemeenteleden in – ter kerke in de parochie, omdat ik mij ook daar buitengewoon thuis voelde.

² In de laatste decennia van de vorige eeuw was de bouw van een vinexlocatie de gelegenheid om daar in een of andere vorm oecumenisch kerkenwerk te doen plaatsvinden. Wie de verslagen van de huidige vinexlocaties (Leidsche Rijn, Leidschenveen, Ypenburg, Wateringsveld, IJburg, Nieuwland, Vathorst) leest moet constateren dat er vaak nauwelijks een basis is voor kerkbouw. Activiteiten vinden veelal plaats vanuit bestaande locaties of

hebben zo'n veertig jaar nodig gehad om samen te gaan tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en hadden weinig tijd en aandacht over om serieus met het vraagstuk van de oecumene bezig te zijn. Wat op plaatselijk vlak aanwezig was kon voortgang vinden, maar vond nauwelijks stimulans of inspiratie vanuit de synodale beleidsorganen. Het is wat dat betreft tekenend om te zien dat de oecumene nauwelijks aandacht krijgt in de nieuwe kerkorde van de PKN ondanks dat men over oecumene spreekt als *ultimate concern*.³

Daarnaast hebben de grote kerken te maken met krimp. Deze krimp heeft natuurlijk alles te maken met de ontzuiling en de ontkerkelijking die hebben plaatsgevonden. Voor de Rooms-katholieke Kerk in Nederland heeft dit tot gevolg dat er – mede door het toenemend priestertekort – op grote schaal parochies worden samengevoegd. Waar men alle zeilen moet bijzetten om het gewone kerkelijke leven (eucharistievieringen) te handhaven is het haast vanzelfsprekend dat het bijzondere kerkenwerk, waaronder de oecumene, met de eerste klappen van de krimp krijgt te maken.

Waar secularisatie binnen de maatschappij leidt tot een steeds nauwere samenwerking van religieuze en levensbeschouwelijke organisaties⁴ is het opmerkelijk dat binnen de kerken de oecumene eerder wordt afgeremd dan bevorderd, ten gunste van de nadruk en de herbezinning op de eigen identiteit.

6. Leven en leer

Toch kan het natuurlijk niet zo zijn dat alleen door omstandigheden van buitenaf de oecumene in zwaar weer is gekomen. Waar het vuur van de oecumene in alle hevigheid woedt is het moeilijk te stoppen. Ook binnen de oecumene kan bloed kruipen waar het eigenlijk niet kan of wil gaan. Er moet dus een andere reden zijn waarom de oecumene een moeilijke tijd tegemoet gaat. Wellicht dat die te vinden is in de relatief korte periode dat de verfrissende wind van Vaticanum II en het Pastoraal Concilie heeft gewaaid. Na de grote openheid werd een pas op de plaats gemaakt om de balans op te maken tussen wat had geleid tot verrijking en wat werd ervaren als verarming. Daarbij kwam de discussie rond de eucharistieviering met andersgelovigen centraal te staan. Waar de oecumene werd ervaren als een verrijking van het eigen geloofsleven ontstond vanzelfsprekend de behoefte om ook de hoogtepunten van het geloof met elkaar te delen.

7. Eucharistie en avondmaal

Voor een rooms-katholiek bevindt het hart van het geloof zich in het ontvangen van Christus in de eucharistie. Een protestant heeft eenzelfde ervaring bij het luisteren naar het Woord, naast de meer specifieke ervaring van de viering van het Heilig Avondmaal. Wil je in een viering als protestant en rooms-katholiek dezelfde spirituele ervaring hebben, dan zul je dus met elkaar het Woord en het Brood moeten delen. Dan doe je recht aan ieders diepste beleving.

Bijbeltheologisch behoeft daar geen enkel bezwaar tegen te zijn. In de praktijk zijn protestanten en rooms-katholieken elkaar de afgelopen eeuwen en decennia in de beleving van de Maaltijd van de Heer een heel eind genaderd.⁵ Vanuit de ecclesiologie en met name

---

inloophuizen. Presentie is het belangrijkste aandachtspunt. In een aantal verslagen zoekt men tevergeefs naar het woord oecumene. Zie bijvoorbeeld <http://www.pkn.nl/vinex/> en voor een boeiend verslag over de twee vormen van benadering in Leidsche Rijn <http://www.pkn.nl/vinex/info.aspx?page=7982#> (Bespreking door Rein Brouwer, van Marten van der Meulen *Vroom in de Vinex. Kerk en civil society in Leidsche Rijn*).

³ http://www.raadvankerken.nl/pagina/445/impulsen_rk-kerk_oecumene

⁴ Vergelijk bijvoorbeeld politieke partijen, vakbonden enz., waarbij de oorspronkelijke rooms-katholieke en protestants-christelijke organisaties samensmelten tot christelijke organisaties. Ook zijn er steeds meer oecumenische (basis)scholen.

⁵ Termen als transsubstantiatie en consubstantiatie behoren eerder tot het wapenarsenaal uit de tijd van de Reformatie dan tot het woord- en spraakgebruik van hedendaagse gelovigen.

vanuit de ambtstheologie wordt nog wel keer op keer onderstreept dat eucharistie geen avondmaal en avondmaal geen eucharistie is, en dat een gezamenlijke viering van de Maaltijd van de Heer niet op de officiële instemming van de bisschoppen zal kunnen rekenen. Dat neemt niet weg dat in veel kerkelijke gemeenten en parochies zo nu en dan - of regelmatig - gezamenlijk het Brood wordt gedeeld.⁶

8. Hoe om te gaan met de discrepantie tussen leer en leven?

Nu is het niet wijs om in een tijd van secularisatie op basis van heilige principes het parochieleven daar een halt toe te roepen waar het binnen de oecumene juist opbloeit. Je moet je ook afvragen of je dat moet willen. Daarmee kun je wel de eenheid in eigen huis denken te bewaren, maar dat eigen huis wordt steeds diffuser. Protestantismen trouwen niet meer alleen met protestanten en rooms-katholieken niet louter met rooms-katholieken. Het gemengde huwelijk, vroeger haast ondenkbaar, is een vanzelfsprekendheid geworden, maar daarmee ook de behoefte om als partners in dezelfde kerk het geloof te kunnen vieren. De verrijking van de eigen traditie die men binnen de muren van het gezin ervaart wil men ook binnen de muren van de kerk ervaren en gestalte geven. Veelal was dit in de praktijk geen enkel probleem. Met het prinselijk huwelijk van Maurits en Marilène kreeg deze gegroeide praktijk echter een mediale aandacht waarop wel moest worden gereageerd. Sindsdien staat de intercommunie voortdurend meer of minder hoog op de agenda van kerkelijke vergaderingen.⁷

Dat de praktijk van de intercommunie onderwerp van gesprek is in de kring van bisschoppen en synodes is op zichzelf niet erg, wanneer er de mogelijkheid zou zijn om daar op een creatieve en ordelijke wijze een antwoord op te vinden. Als protestant ben ik altijd heel nieuwsgierig geweest naar de wijze waarop de Nederlandse Rooms-katholieke Kerkprovincie een antwoord zou vinden op deze problematiek. Ze maakt immers deel uit van een wereldkerk die een brede ervaring moet hebben in het vertalen van haar universele boodschap en universele regels naar de context van een plaatselijke cultuur.

Als predikant van de Oecumenische Geloofsgemeenschap in de Merenwijk⁸ mag ik zelf dagelijks de vruchten ervaren van het beleid waarmee in de jaren zeventig is gekozen voor de structuur van een vicariaat. Daarmee werd ruimte gecreëerd om – naast de reguliere vieringen in de naburige parochie – gestalte te geven aan het experiment van een voluit oecumenische geloofsgemeenschap. Op die wijze werd duidelijk aangegeven wat binnen de kerk regel (eucharistievieringen in een parochie) en uitzondering (de mogelijkheid van oecumenische samenwerking in een andere – aan de parochie verbonden – context) was.

---

⁶ Nog steeds heeft de theologie de onmogelijke opdracht om het mysterie te verwoorden. Maar in de oecumene herkennen we elkaar bij het breken van het Brood en vieren we met elkaar wat ons van Godswege is geschonken: de aanwezigheid van Christus en het met elkaar verbonden zijn in Christus, wanneer we samenkomen rond Woord en Sacrament. In de viering wordt de discrepantie tussen het mysterie en de theologie (de verklaring van het mysterie) overwonnen.

⁷ In de Protestantse Kerk in Nederland heeft een ieder, die in zijn eigen kerk is gerechtigd tot deelname aan de Maaltijd van de Heer toegang tot het Avondmaal. Intern speelt de vraag van de intercommunie daar dus niet.

⁸ Deze geloofsgemeenschap is van het begin af aan oecumenisch opgezet, met jarenlang elke zondagmorgen een eucharistieviering en een avondmaalsviering. Met uitzondering van de voorbereidingen op de eerste Heilige Communie, de Vormselviering en het afleggen van de Openbare Geloofsbelijdenis waren alle activiteiten gezamenlijk. Het Kerkelijk Centrum 'de Regenboog' heeft van meet af aan voor iedere gelovige opengestaan. Maar ook menige niet (meer) gelovige wist en weet de weg te vinden. Het is een bloeiende geloofsgemeenschap waar het goed toeven is, omdat je er wordt verrijkt met een geloofsbeleving die je tot nu toe niet van binnenuit kende, of omdat je samen met je andersgelovige partner of burens hetzelfde geloof kunt vieren. Onze ervaring is dat oecumene per saldo verdiept, verbreedt en verrijkt. Die ervaring stijgt voor hen die zich bij de geloofsgemeenschap betrokken weten uit boven het gemis van de volheid van de eigen identiteit. Want zoals je in een huwelijk elkaar tegemoetkomt en dat ook volgaarne doet uit liefde voor elkaar, zo zul je ook in de verbondenheid van het geloof zoeken naar wat voor de ander zinvol en belangrijk is en omwille daarvan concessies doen aan je eigen belangen. En zolang dat over en weer gebeurt varen beiden daar wel bij.

Daarmee is geen nieuw beleid gecreëerd, maar is wel bestaand beleid gemodelleerd naar een nieuwe situatie. Door de eeuwen heen zijn er naast de officiële parochiële kerkelijke vieringen altijd ook vieringen geweest met een afwijkend karakter, met gebruik van afwijkende teksten en soms ook eigen regels en gewoonten. Kloosterorden hebben zich bewezen als bronnen van spiritualiteit en leveranciers van kostbaar liturgisch materiaal.

9. Kerkorde: maatstaf of richtsnoer

Al die decennia oecumene binnen en buiten de kerk hebben veel opgeleverd op het gebied van spiritualiteit, liturgie, catechese en het gevoel van onderlinge verbondenheid in het geloof.⁹ Het zou echt zonde zijn, wanneer al deze vruchten van oecumene geen bestaansrecht meer zouden hebben omwille van de roep om eenheid in kerk en liturgie. Een dergelijk streven naar eenvormigheid doet onrecht aan de diversiteit in de schepping, aan de verscheidenheid in geloven en aan de differentiatie in de behoeften van mensen.

Daarom maak ik mij zorgen over de wijze waarop momenteel het oecumenische leven aan de basis binnen sommige bisdommen langs het meetlint van de kerkorde wordt gelegd.¹⁰ Daar is op zichzelf niets op tegen, want ook binnen de oecumene is het goed om te weten waar we ons bevinden in het kerkelijke en kerkordelijke palet. Zelf ben ik een verwoed voorstander van het toetsen van elke kerkelijke praktijk aan de regels van de kerkorde. Bij het samenstellen van de kerkorde is – naar men mag veronderstellen – toch ernstig nagedacht over hoe men de kernwaarden van het geloof en vervolgens van de kerk kan veiligstellen voor de toekomst; over hoe men ook aan hen die na ons komen kan doen ervaren wat ten diepste van levensbelang was voor hen die ons voorgingen.

Regels kunnen een makkelijk en doeltreffend instrument zijn om in het gewone dagelijkse leven het bestaan zo te reguleren dat we niet met elkaar in botsing komen. Maar soms is het leven buitengewoon, in de ogen van anderen misschien wel abnormaal. Dan bevorder je het samenleven niet door je louter op regels te beroepen. In die situaties zul je wel weer terug moeten naar de bedoelingen achter de regels en zul je je moeten afvragen hoe je dat wat je heilig is overeind kunt houden in een situatie waarin de algemene regels geen oplossing bieden. Een oecumenische geloofsgemeenschap is zo'n bijzondere situatie. Daarin werken immers meerdere kerkgenootschappen, die ieder hun eigen kerkorde hebben, met elkaar samen..¹¹

10. Hoe nu verder?

De vraag is hoe je nu verder moet in de controverse tussen wat voor oecumenische gemeenten en parochies wenselijk is, maar volgens de rooms-katholieke regels onmogelijk? Wat betreft de Missionair Oecumenische Geloofsgemeenschap in de Purmer ('de Doortocht') in Purmerend is daarover al duidelijkheid verschaft. Daar zullen de oecumenische vieringen in de huidige vorm binnenkort worden verboden.¹² In Amersfoort (Kattenbroek) heeft men een dergelijk besluit niet afgewacht, maar zelf maatregelen genomen. In de Merenwijk

⁹ 'In een laboratorium gaat wel eens iets goed mis, daarvan kun je leren, maar er komen ook hele mooie dingen tevoorschijn', aldus dr. Anton Houtepen bij gelegenheid van 25 jaar oecumene in Zeist-West.

¹⁰ Doorgaans is dit het Oecumenisch Directorium. In de oecumene blijft dan wringen dat voor een protestant het *sola Scriptura* en voor een rooms-katholiek het *Roma locuta, causa finita* uiteindelijk bepalend is. Ook hier geldt – net als hierboven vermeld – dat deze tegenstelling alleen kan worden overwonnen door het *sola Gratia*: het bewustzijn dat de eenwording in Christus ons om niet van Godswege is geschonken en dat het ons wel past om dit geheimenis te bewaren, maar niet om het te onthouden aan wie er oprecht naar verlangt.

¹¹ In de Merenwijk hebben we in alle situaties gezocht naar mogelijkheden die zo goed mogelijk pasten en zo nauw mogelijk aansloten bij het beleid van de moederkerken. We voelden ons daar altijd in bemoedigd doordat ook in het overleg met de onderscheiden kerkelijke instanties men begrip toonde voor de bijzondere situatie van een oecumenische geloofsgemeenschap en men waardering toonde voor de prudentie waarmee men in de Merenwijk met belangrijke zaken trachtte om te gaan.

¹² Zie bijvoorbeeld <http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?old=17368>

dwingt clustervorming, waarbij de Merenwijk onderdeel zal uitmaken van één grote parochie voor Leiden en omstreken, ons tot nadere bezinning op de positie van de oecumene binnen deze geloofsgemeenschap. We vertrouwen erop dat we daarover, evenals in het verleden, afspraken kunnen maken die zowel recht doen aan het beleid van de moederkerken als aan de eigenheid van de oecumene.

Uit de gerichte aandacht die er op dit moment is voor de voluit samenwerkende oecumenische geloofsgemeenschappen, en voor alles wat zich in andere oecumenische gemeenten en parochies in het land afspeelt, is wel duidelijk dat er een andere wind is gaan waaien dan in de jaren zestig.¹³ Ook ten aanzien van de oecumene geldt dat er leidlieden zijn of kunnen komen die 'Jozef' (de oecumenische beweging van toen en de gevolgen daarvan voor de gelovigen aan de basis) niet hebben gekend en die geen weet hebben van de zorgvuldigheid en het enthousiasme waarmee vormen van oecumenische samenwerking zijn opgebouwd.

Natuurlijk is er ook oecumenische samenwerking mogelijk zonder dat men gezamenlijk deel heeft aan eucharistie of avondmaal. Er valt genoeg te doen op het gebied van catechese, diaconaat, missie en pastoraat. Maar juist wie zich daarvoor inzet blijkt zo'n verlangen te hebben om ook het meest wezenlijke – dat de Heer zelf tot ons komt in Woord en Sacrament – met elkaar te delen. Juist daarom past het ons behoedzaam te zijn om dat komen van de Heer niet onnodig te hinderen met het hanteren van regels die zijn bedoeld om het geheim te bewaren en die nimmer de intentie hebben gehad om hen die de Heer waarachtig zoeken buiten te sluiten of in de kou te laten staan.

De secularisatie heeft alom geleid tot kaalslag, zowel in de protestantse als in de rooms-katholieke kerk. Anno 2011 hebben gelovigen elkaar hard nodig om een kostbare erfenis uit het verleden te bewaren als een levende en geleefde werkelijkheid. Dat vraagt om een nieuwe bezinning, op wat we als kerken wel en niet willen, om een nieuw doordenken van wat regel moet zijn en waar ruimte moet zijn voor die uitzonderingen die de vaste regel bevestigen. Het zou een uitdaging kunnen zijn om te bezien hoe krachten over en weer kunnen worden gebundeld en nieuwe ontwikkelingen kunnen worden ingebed in vertrouwd beleid. Als de oecumene de moederkerken meer dan lief is; als er het besef is dat we elkaar omwille van de boodschap van het evangelie hard nodig hebben; als we in elkaar het besef van kerk-zijn herkennen – in plaats van elkaar te beschouwen als nog niet ten volle kerk of als vormen van kerk-zijn¹⁴ - omdat we dezelfde sporen van geloof herkennen en uit dezelfde bronnen drinken, dan zou het goed kunnen zijn om de tactiek van horen, zien en zwijgen af te leggen en ons te richten op een actief beleid van samen kerk-zijn. Daar zijn moed en kracht voor nodig, maar ook heel veel geloof in en vertrouwen op de Ene die aan alle kerk-zijn vooraf gaat.

---

¹³ Het 'experiment' dat in de Merenwijk is begonnen heeft breed aandacht gekregen. Zie ook het boek van de eerste pastoor, Jan van Well *Oecumene metterdaad* (Kampen 1996). Op meerdere plaatsen heeft deze geloofsgemeenschap model gestaan voor nieuwe vormen van oecumene. In bestaande geloofsgemeenschappen gaf het richting aan eerste stappen, in vinexlocaties inspireerde het tot verdergaande vormen van oecumene. Maar het 'experiment' heeft niet geleid tot de onomkeerbare uitbreiding van algehele oecumenische samenwerking waarop men had gehoopt. Het 'experiment' heeft in het land zijn vruchten afgeworpen en is in Leiden voor velen nog steeds een warm thuis en een vindplaats van geloof en inspiratie.

¹⁴ Zie ook [Lumen Gentium](#). "De Kerk van Christus bevindt zich binnen de Rooms-katholieke Kerk, maar niet exclusief. Ook buiten haar zichtbare grenzen zijn elementen van waarheid en heiligheid te vinden." Dat klinkt in ieder geval positiever dan de uitspraak van prof. dr. Eduard Kimman in de afscheidsbundel voor dr. Bas Plaisier *Achter de schermen van de PKN*: "... een actiegroep die vergeten is zich op te heffen toen het doel was bereikt".

‘Het uur van de waarheid’: voor joden en christenen

Drs. Gied ten Berge is oud-medewerker van IKV en Pax Christi, waarnemend voorzitter van SIVMO en lid van de Stuurgroep Kairos Palestine in Nederland. Hij volgt in Tilburg de Masteropleiding Wereldreligies in Confrontatie en Dialoog.

1. Kairosdocument ‘Het uur van de waarheid’

Palestijnse christenen hebben met een geladen boodschap in december 2009 een oproep gedaan om hulp voor het hele Palestijnse volk. Ze vragen met woord en daad stelling te nemen tegen de Israëlische bezetting en kolonisatie van hun land. Daarbij voeren ze een bijzonder kritische toon aan het adres van christelijke theologen en kerken door wie ze zich in de steek voelen gelaten. Het document werd gesteund door vrijwel alle Palestijnse kerkelijke leiders.

De urgentie van de boodschap spreekt uit de titel: ‘Het uur van de waarheid’. Er wordt gesproken van een kairosdocument. Het begrip *kairos* staat voor ‘het juiste tijdstip’ waarop gebeurtenissen mensen overkomen en er tegelijkertijd een antwoord op moeten geven. Het herinnert aan een ander kairosdocument dat in 1985 werd gepubliceerd door een aantal zwarte Zuid-Afrikaanse theologen tegen de Apartheid in hun land en dat toen wereldwijd grote respons kreeg. Deels met behulp van de uitvoerige samenvatting, die te lezen valt op de website van de Werkgroep Keerpunt, zullen we de belangrijkste noties van het document hier toelichten. Het

eerste hoofdstuk geeft een beknopte beschrijving van de gevolgen van de Israëlische bezetting. Dan volgen drie meer theologische hoofdstukken, die zijn gebaseerd op de drie universele kernwaarden van het christen-zijn: geloof, hoop en liefde. Het document besluit met een reeks oproepen aan medeburgers, geloofsgenoten, kerken en heel de internationale gemeenschap.

a. De gevolgen van de Israëlische bezetting

Het eerste hoofdstuk, over de huidige werkelijkheid van het Palestijnse volk onder de Israëlische bezetting, is misschien wel het belangrijkste, omdat alle andere opvattingen ermee samenhangen. Alles wat de auteurs hier kort beschrijven is natuurlijk bekend: de afscheidingsmuur, de confiscaties en vrijheidsbeperkingen, geweld en willekeur, verdrijving en gevangenschap, de blokkade van Gaza, discriminatie binnen Israël zelf, stelselmatige schending van het internationaal recht enz. Ook Israëlische vredesorganisaties zoals *B’tselem* rapporteren er onophoudelijk over. Meerdere Israëlische vredes- en mensenrechtenorganisaties maken er werk van. Maar de ernst dringt nog altijd weinig door tot het bewustzijn van de internationale gemeenschap. Of heeft ze haar interesse verloren?¹ En christelijke politici in Nederland, vinden die alleen nog welbehagen in de ‘joods-christelijke traditie’ om daarmee des te meer afstand te kunnen nemen van de islam? Wanneer gingen Verhagen, Rouvoet en al die anderen voor het laatst op bezoek bij hun broeders en zusters in Bethlehem, Jeruzalem en Nazareth?

Palestijnse christenen vragen onophoudelijk, ook nu weer, om meer en rechtstreeks contact. Als feiten en verklaringen van mensenrechtenorganisaties niet voldoende zijn hopen ze op het effect van bezoeken aan de bezette gebieden zelf. “Kom en zie!”, schrijven de auteurs. Durf het risico te lopen echt geraakt, zo niet geshockeerd, te worden. Gelukkig zijn meerdere organisaties, ook van katholieke huize, met deze oproep aan het werk gegaan, zoals Pax Christi dat dit jaar voor de vierde keer met Kerstmis een solidariteitspelgrimage naar

¹ Zie voor het werk van Israëlische vredes- en mensenrechtenorganisaties www.sivmo.nl.

Bethlehem organiseert waarbij de pelgrims niet in een Israëliisch hotel, maar bij Palestijnse families worden ondergebracht.

b. Theologische argumentaties

Welke theologische argumentaties vinden we in het document?

De kern van de universele mensenrechten ontspringt in "de goedheid en rechtvaardigheid van God zelf" en geldt zo voor christenen, maar ook voor gelovige joden en moslims. Dit getuigt van een zoeken naar gemeenschappelijkheid.

De afwijzing van de zogenaamde 'vervangingstheologie', die eeuwenlang leerde dat de kerk de plaats van het jodendom had ingenomen, getuigt van zelfrelativering en dialoogbereidheid. De auteurs plaatsen het begin van de kerk in "de proeftuin van Israël" zelf. De eigen christelijke identiteit beleeft men daarentegen door wat "de revolutie van Christus" wordt genoemd, een religieuze beweging die vanuit het jodendom door het genie van Paulus door alle etnische en nationale grenzen heen is gebroken.²

De auteurs hebben deze belijdenis nodig om met klem te kunnen stellen dat Israël - gelovig of niet - niet méér mensenrechten toekomt dan andere staten. Die waarneming van Israël als een staat die voor zichzelf meer mensenrechten zou mogen claimen dan andere komen Palestijnse christenen dikwijls tegen onder Westerse, vooral protestantse geloofsgenoten. Ze richten zich, via de band van deze Israëltheologen, opmerkelijk óók tot de gesecculariseerde joodse burgers van Israël, die zich niet zouden moeten gedragen als een 'etnisch' volk, maar als staatsburgers van een gewone democratische staat, waarin etnische en religieuze voorkeur niet meer zouden mogen tellen. Het document lijkt hier de herinnering te wekken aan de joodse filosoof Hannah Arendt. Zij zag, net als de tegenwoordige joodse bevrijdingstheoloog Marc H. Ellis, het Joodse volk staatkundig als "een volk zoals andere volken" en joden als "mensen te midden van andere mensen". Binnen zo'n algemene samenhang van volkeren en mensen hoorde volgens haar "de wet van de normaliteit" te gelden. In 1942 schreef Arendt al: "Wanneer joden die niet meer op de traditionele wijze in hun God geloven eraan vasthouden zichzelf op een of andere manier als 'uitverkoren' te beschouwen, kunnen ze daarmee niets anders bedoelen dan dat ze van nature beter of verstandiger of rebelser zijn, of het zout der aarde." Ze verweet hen als seculiere joden anders "een variant van racistisch bijgeloof te belijden".³

De zogenaamde Israël- of Landtheologie is de naam voor het geheel aan theologische opvattingen binnen met name de reformatorische kerken, waarbij de verbondenheid met het joodse volk na de *Shoah* tot een exclusieve, theologisch gemotiveerde identificatie met de staat Israël zelf heeft geleid. Wanneer men vanuit deze theologie spreekt van de 'onopgeefbare verbondenheid' met het 'volk Israël', vindt men die vaak gemixt met een bijna kritiekloze steun aan de Israëliische staat en een theologische verbondenheid ook met 'het joodse volk' als etnisch gegeven en met een joodse staat op etnisch-joodse basis in plaats van op een strikt democratische basis. Palestijnse christenen ontwikkelen hier tegenin nu een eigen theologische, misschien kun je ook wel zeggen profetische, visie. Israël wordt uitgenodigd de "proeftuin" te worden voor een universele ambitie van verschillende religieuze en culturele tradities, die getuigt van een verlangen om het land 'ieders land' te laten zijn, het te transformeren in een land van vrede en gerechtigheid voor allen. Met die droom tracht men een eigen historisch medebestaansrecht overeind te houden tegenover zowel moslims als joodse medebewoners van de regio.

---

² Alain Badiou, *Paulus. De fundering van het universalisme*. Kampen 2008. De filosoof Alain Badiou komt in het universalisme - particularisme debat tot een rehabilitatie van Paulus. De apostel belichaamt bij hem het "waarheidsproces" van de voortgaande universaliteit en plaatst zijn getuigenis lijnrecht tegenover Nietzsches antiuniversalisme. Badiou heeft Paulus nodig om het huidige denken te ontdoen van een postmodernistische bespotting van het streven naar gelijkheid en gerechtigheid voor allen en van het daaruit voortvloeiende antimulticulturele vertoog van deze tijd.

³ Jerome Kohn, Ron H. Feldman, *Hannah Arendt, Joodse essays*. Amsterdam / Antwerpen 2008, bladz. 238

Het document spreekt een krachtig onaanvaardbaar uit tegen ieder fundamentalistisch gebruik van Bijbelteksten dat zo de Israëlische bezetting probeert te legitimeren of de Palestijnse verbondenheid met het land wil ontkennen. Het gaat hier in het bijzonder over het selectief gebruik van bepaalde boeken van de Torah, zoals het boek Joshua, dat militaire verovering en bezetting door de huidige staat Israël zou legitimeren. De Palestijns - Israëlische religiewetenschapper Nur Masalah⁴ heeft recentelijk gewezen op de impact, ook op seculiere joodse Israëli, van extreme, narratieve toepassingen van onder andere de Exodusmythe en van de verovering en brandschatting van het land Kanaän door Joshua binnen de religieuzionistische stroming. Masalah stelt dat, in contrast met de joodse waarden van gerechtigheid en bescherming van de kwetsbaren en vluchtelingen, er bij de religieuzionisten een fatale omkering heeft plaatsgevonden. Zo doen er interpretaties van delen van het boek Exodus (17, 16) en het boek Deuteronomium (25, 17-19) de ronde op grond waarvan Arabische moslims en christenen worden beschouwd als "vreemde indringers", letterlijk de "Kanaänieten" en "Amalekieten" van vandaag, die op grond van een goddelijk gebod zo nodig met geweld uit Oost Jeruzalem en van de westelijke Jordanoever moeten worden verdreven, en dat het haten van deze groepen is gerechtvaardigd. Deze gewelddadige hermeneutiek is dieper verworteld in de staat Israël dan je zou denken. Ben Goerion, premier en leider van de seculiere Arbeiderspartij, beschouwde bijvoorbeeld de Torah niet als een exclusief religieus document, behorend tot de joodse religie. Hij zorgde ervoor, aldus Masalah, dat de Torah werd "genationaliseerd" en "geracialiseerd", zodat ze dienstbaar werd aan de moderne mythen van het seculiere zionisme. Ben Goerion was bijzonder geïnteresseerd in religieuze thema's als "uitverkiezing" en de "uniciteit" van het joodse volk. In een boek beschrijft hij de Joodse 'terugkeer' naar Palestina en de daarbij gevoerde militaire campagnes als een herhaling van de veldtochten van Joshua.⁵

c. Oproep tot geweldloos verzet

Het Kairos-document kiest consequent voor de koers van geweldloos verzet. Burgerlijke ongehoorzaamheid is wel geboden: "We verzetten ons niet met de dood, maar eerder met respect voor het leven". Men toont een zeker patriottisch respect voor Palestijnen die hun leven hebben gegeven voor hun land, maar in naam van de "christelijke liefde" wordt niettemin elke vorm van geweld afgewezen, zeker dat van terroristische aanslagen op burgerdoelen. Er wordt wel aan herinnerd dat niet het terrorisme van de Palestijnen de oorzaak van de Israëlische bezetting en verdrijving is, maar omgekeerd: terrorisme, hoe verwerpelijk ook, komt voort uit een uitzichtloze situatie. Het document roept andere Palestijnen op tot "verzet met liefde als drijfveer". Er wordt hierbij een beroep gedaan op de menselijke waardigheid van de tegenstander, op verzet dat is gericht op de bevrijding van slachtoffers en daders. De auteurs nemen hiermee impliciet afstand van allerlei vredesinitiatieven die eenzijdig 'verzoening' en 'dialogo' preken en daarbij niet gelijk eerlijk en helder de vraag naar gerechtigheid stellen.

Het kairosdocument sluit af met de oproep aan medechristenen, moslims en joden: "... dat we vandaag in staat moeten zijn elkaar lief te hebben en met elkaar samen te leven zoals we in het verleden met elkaar leefden zonder elkaar te bestrijden". Impliciet wordt hier nogmaals gezegd dat politiek en staat niet mogen zijn gebaseerd op etniciteit of één religie, maar op een consequente democratie. Betekent dit de ontkenning van het bestaansrecht van de staat Israël? Of gaat het om de bestaanswijze en de droom die worden ingezet tegen het eigen schrikbeeld van een exclusief etnisch-joodse tegenover een islamitisch religieuze staat, waarin voor christenen geen plaats meer zal zijn en waarbij de staat Israël haar

---

⁴ Dr Nur Masalah is onder andere directeur van de Holy Land Research Project School voor Theologie, Filosofie en Geschiedenis aan het St Mary's University College Strawberry Hill in Twickenham (Engeland). Zie zijn artikel *Reading the Bible with the eyes of the Canaanites: Neo-Zionism, Political Theology and the Land Traditions of the Bible (1967 to Gaza 2009)* op <http://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/E1474947509000407> (PDF)

⁵ Masalah, idem, bladz. 78 e.v.

bestaansrecht steeds meer ontleent aan de *clash of civilisations* met de islam in het Midden Oosten?

De oproep tot gewelddoos verzet wordt heel concreet als individuen, bedrijven en regeringen worden gemaand tot desinvestering en economische boycot ten aanzien van alles wat de bezetting geld oplevert: nijverheid in illegale *settlements*, het bouwen van de muur enz. Ze vragen met name kerken om steun voor hun BDS-campagne: Boycot, Desinvestering en Sancties. De Nederlandse kerken hebben door hun welwillende, maar ook wel verlegen en ontwijkende reacties, getoond dat de Palestijnse christenen heel goed weten wie ze waarom aanspreken. De Raad van Kerken meende een Salomonsoordeel voor het eigen gepolariseerde debat over boycot te hebben gevonden. In plaats van steun aan de BDS-oproep wil ze liever groepen steunen die zich inzetten voor "positieve discriminatie" van Palestijnse producten. Heet dit niet dweilen met de kraan open? De Nederlandse bisschoppen hebben boycotacties ook afgewezen. Ze willen weliswaar de noodkreet van de Palestijnse christenen "heel serieus nemen", maar spreken anderzijds van "een spanningsveld tussen enerzijds verbondenheid met de Palestijnse christenen in het Heilig Land en anderzijds de band met het joodse volk". Ze keren zich enerzijds tegen de joodse kolonisatie van de westelijke Jordanoever, maar blijven daarbij de mantra herhalen van de Tweestatenoplossing, ofschoon het stadium om die te realiseren mogelijk al jaren achter ons ligt.

De bisschoppen zouden misschien te rade kunnen gaan bij de joodse theoloog Marc H. Ellis, die het moment naderbij ziet komen van hetzij volledige *ethnic cleansing* van alle Palestijnen of een omkering die leidt tot echte scheiding van religie en politiek, zodat er in een vernieuwd staatsverband kan worden gewerkt aan het inrichten van een samenleving op basis van gelijkwaardigheid van joden, christenen en moslims. Ellis wil dat christenen zich niet laten verlammen door "spanningsvelden" en het voorbeeld van bisschop Tutu volgen die, een profeet waardig, discriminatie en uitsluiting bij de naam noemt. Tegen Israëliische joden zegt hij dat de Torah de herovering van het Land niet legitimeert en dat de enige boeken die het Volk kunnen leren om met de toekomst om te gaan, die van de profeten zijn. "Het profetische" noemt hij bij uitstek de gift van het jodendom aan de wereld. Christenen - en dus ook bisschoppen - zouden zich de vraag moeten stellen welk jodendom hen het meest in het geweten aanspreekt: dat van de "holocausttheologen" die iedere kritiek op Israël onder verwijzing naar Auschwitz in de kiem smoren? Volgens Ellis behoren die tot het kamp van de "Constantijnse joden", een verbond van religieuze en niet-religieuze zionisten, voor wie de staat Israël het alternatief van de zwijgende, machteloze God van Auschwitz is geworden. Of kiezen we, vraagt Ellis zich af, voor een "progressief jodendom" dat zich wel heel liberaal en modern opstelt in tal van zedelijke kwesties, maar in reactie op het lijden van de Palestijnen weifelt tussen "berusting en kritiek"? Er is nog een derde groep, zegt Ellis: de "*Jews of Conscience*" die teruggaan op het *homeland* zionisme van onder andere Judah Magnes, Martin Buber en Hannah Arendt. Ieder op zijn eigen wijze hebben deze joodse denkers, die bewust buiten het "Constantijnse" jodendom bleven, gehoopt op een staat waarin het jodendom gelijkwaardig aan en samen met het christendom en de islam tot spirituele ontplooiing had moeten komen.⁶ Een fata morgana of nog steeds een bezielend, profetisch visioen, zoals het ook voor oud-Knesseth voorzitter Avraham Burg is geworden is? Burg van zijn kant hoopt op een vernieuwde joodse theologie, die uit "de klusters" van de Holocausttheologie - die de exclusiviteit van de staat in de *Shoah* blijft zoeken - breekt en de basis kan leggen "voor een dialoog tussen de gelovigen van alle godsdiensten".⁷ Moet, door alle "spanningsvelden" heen, aan christelijke kant niet met voorrang het gesprek met mensen als Ellis en Burg en met onze Palestijnse broeders en zusters worden gezocht?

⁶ Marc Ellis, *Judaism does not equal Israel* (with a foreword by Desmond Tutu). New York / London 2009, bladz. 84-95, 220

⁷ Avraham Burg, *De Holocaust voorbij. Afrekenen met Hitlers erfenis*. Amsterdam 2010

2. Palestijnse theologen: wie zijn zij?

Dr. Naim Stefan Ateek, Anglicaans theoloog en oprichter van de Vereniging voor Palestijnse Bevrijdingstheologie *Sabeel*, schrijft in 1989 dat hij de protestantse Land- Israel- of Holocausttheologie als reactie op de *Shoah* kan begrijpen, maar dat deze veel te ver is gegaan. Hij vindt dat sommige joodse en christelijke uitleggers van de Bijbel haar grotendeels zijn gaan lezen "als een Zionistische tekst" en in een mate "dat het voor Palestijnse christenen bijna weerzinwekkend werd". Hij noemt het christenzionisme "een ketterij" die door kerken onvoldoende wordt bekritiseerd.⁸ De Landtheologen maken het, volgens Ateek, voor Palestijnse christenen onmogelijk het Oude Testament op hun manier te lezen. Hij zoekt de oplossing in "een theologie die bevrijdt", gebaseerd op "Jezus Christus zelf". Ateek zelf kiest in zijn boek bijvoorbeeld verwijzingen naar Jona, die bij Mattheus en Lucas voorkomen, om via Jona's afwijzing van exclusieve etnische rechten uit te komen bij een radicale kritiek op het joodse nationalisme vandaag.⁹ In zijn laatste boek neemt Ateek "Jeruzalem" tot het religieuze hart van zijn theologie, waarbij hij het exclusivisme van bijvoorbeeld de profeet Nehemiah expliciet afwijst (2, 19-20). Actuele slogans als "Jeruzalem is joods" of "Jeruzalem is islamitisch" zijn hem even weerzinwekkend. Hij herinnert hier, *en passant*, nationalistische moslims aan de bijzondere verering binnen de Islam voor de profeet Jona!

Dr. Mitri Raheb, Evangelisch-Luthers theoloog, wijst een eenzijdige "verspiritualisering" van het Land af, maar ook een vorm van historiseren die niet op de Palestijnse ervaring van verdrijving en verlangen naar terugkeer wordt toegepast. Raheb waarschuwt voor politiek-religieus fundamentalisme, wat kan resulteren in imperialistische visioenen van een Groot Israël, maar bijvoorbeeld ook van een herstel van het Kalifaat van Omar. Raheb wenst zich nadrukkelijk interreligieus en multi-etnisch op te stellen. "Het land is nu eenmaal het thuisland van twee volkeren. Elk van hen zou het land moeten begrijpen als een geschenk van God, dat moet worden gedeeld met de derden. Vrede en zegen voor het land hangen af van dit samen delen. Alleen dan zullen de Bijbelse beloften worden vervuld".

Dr. Yohanna Katanacho, Evangelisch predikant en docent aan het *Bethlehem Bible College*, valt vaak op door zijn oneliners. Zo confronteerde hij Israëltheologen op een studiedag van Vrienden van Sabeel Nederland met zijn "theologie van de checkpoints". Mogelijk was hij geïnspireerd door Michel Sabbah, de vorige Latijnse patriarch van Jeruzalem, toen die christelijke pelgrims opriep om ook eens bij de checkpoints te gaan bidden.¹⁰ Katanacho pareert de claims van christelijke zionisten op het Land 'voor de joden alleen' met de stelling: "Christus is de eigenaar van *Haaretz*". De staat Israël is geen aankondiging van de eindtijd, wat christenzionisten er wel graag in willen zien. Gods beloften zijn in Christus vervuld en daarom is voor een christen Christus 'de eigenaar van het Beloofde Land', aldus Katanacho. Zo legt hij uit dat christenen voor zichzelf èn voor anderen nooit religieus gelegitimeerde staatkundige aanspraken mogen uitoefenen of aanvaarden, op welk concreet historisch stukje land dan ook.¹¹

Dr. Michel Sabbah, voormalig Latijns patriarch van Jeruzalem, theoloog en arabist, heeft zich niet expliciet in het 'protestantse' vertoog over het Land begeven. In zijn pastorale brieven, zo ook zijn afscheidsbrief aan zijn dioceses, geeft hij wel blijk van een integrale Landvisie. "Het Heilige Land is een land met een universele roeping. God wilde het zo sinds Hij zichzelf hier niet alleen aan één volk wilde manifesteren, maar aan heel de mensheid. Vandaag nog behoort dit land aan al zijn inwoners, maar ook aan de hele mensheid. Dit geldt op het politieke niveau voor twee volken die er leven, Israëli en Palestijnen, en voor alle gelovigen,

⁸ Naim Stifan Ateek, *A Palestinian Christian Cry for Reconciliation*, bladz. 88.

⁹ Idem, bladz. 67 e.v.

¹⁰ Gied ten Berge, 'Vredesbeweger'. *Ervaringen in de vredesbeweging 1973-2008*, bladz. 81

¹¹ Zie voor het verslag van de studiedag van Vrienden van Sabeel Nederland op 30 oktober 2009: <http://www.vriendenvansabeelnederland.nl/pdf3/Verslag%20studiedag%2030%20oktober> (PDF)

joden, christenen, moslims en druzen". Andere thema's die Sabbah als scheidend patriarch van Jeruzalem aansneed: de speciale dienst van de Kerk van Jeruzalem aan de Wereldkerk, de voogdij over de heilige plaatsen (die hij als één van de belangrijkste oorzaken van het conflict aanmerkt), de bijzondere rol van religieuzen, kloosters, bijbelinstituten etc. in het Land, de beschermrol van de Ridders van het H. Graf (die zorg dragen voor het materiële voortbestaan van de Kerk van Jeruzalem), de groeiende kwetsbaarheid van de Kerk vanwege de doorgaande emigratie van Palestijnse christenen en tenslotte het bijzondere belang dat hij hecht aan een meervoudige dialoog van joden, christenen en moslims.¹²

Websites

- 'Het uur van de waarheid' is te downloaden vanaf <http://www.kairospalestina.nl/>
- Een uitgebreide samenvatting van het document is te vinden op <http://www.werkgroepkeerpunt.nl/dossier.php>
- De reactie van de Raad van Kerken is na te lezen op http://www.raadvankerken.nl/pagina/1045/koop_palestijnse_producten
- Zie voor het Oecumenisch Centrum voor Palestijnse Bevrijdingstheologie <http://www.vriendenvansabeelnederland.nl/>
- Zie voor het Steuncomité Israëlische Vredes- en Mensenrechtenorganisaties www.sivmo.nl

---

¹² Zie voor de afscheidsbrief van H.B. Michel Sabbah aan zijn diocees:
http://www.facebook.com/note.php?note_id=115068181853356

Migratie verzwakt en versterkt de kerk

Katholieke bisschoppensynode voor het Midden-Oosten spreekt over migratie en zending

Op zondag 31 oktober 2010 werden tientallen kerkgangers gedood tijdens een gijzelingsdrama in de Syrisch-katholieke *Saydet al-Najat* kerk in Bagdad. De daders waren leden van een militante groep, die christenen in het Midden-Oosten blijkbaar beschouwt als een verlengstuk van het grote anti-islamitische kwaad uit het Westen. Op internet noemde de groep die de aanslag opeiste de kerk zelfs een 'smerig hol van afgoderij'. Dit was het meest recente incident in een steeds groeiende keten van vijandigheden tegen christenen in Irak.

Ze beleven moeilijke tijden, de christenen in het Midden-Oosten. Want het gaat niet alleen om de christelijke gemeenschap in Irak, of wat er vandaag de dag nog overblijft van die trotse, oude kerk van Mesopotamië. In het hele Midden-Oosten hebben christenen het gevoel dat ze een belegerde minderheid worden, met uitsterven bedreigd. Op veel plaatsen voelen ze zich overvleugeld door hun islamitische of joodse landgenoten. Hun vrees lijkt gegrond, zeker nu religieus extremisme zich steeds meer manifesteert, ook in landen die traditioneel 'seculier' zijn.

1. Bemoediging voor een bedreigde gemeenschap

Geen wonder dat christenen in de hele regio hoge verwachtingen hadden van de bisschoppensynode voor het Midden-Oosten die tussen 10 en 24 oktober 2010 samenkwam in het Vaticaan. De Irakese aartsbisschop Louis Sako riep de gelovigen zelfs op tot vasten en gebed voor de synode. Twee dagen lang werden missen opgedragen voor de synode. En ook elders zal menige katholiek hebben gebeden voor een bemoedigende uitkomst van deze vergadering van bisschoppen.

De 'boodschap aan het volk van God' die uitging vanuit de synode beantwoordt de verwachtingen met een heel pastorale, bemoedigende toon. De bisschoppen richten zich expliciet tot verschillende groepen binnen de kerk, zoals priesters, families, vrouwen, onderwijzers en maatschappelijk werkers. Ze erkennen hun inzet in moeilijke tijden en ze bemoedigen hen om te volharden in de navolging van Christus 'in tijden van tegenspoed, lijden en angst'.

In het communiqué benadrukken de bisschoppen dat de christelijke gemeenschap geen 'vreemd' element is in de regio, hoewel de numerieke superioriteit van moslims dat wel lijkt te suggereren. Ze leggen uit dat de kerk hier is geboren. 'Hier werd de kerk gevormd en ging zij uit om het Evangelie van Christus te verkondigen aan de wereld.' Dat zijn mooie woorden, maar het is buitengewoon alarmerend dat de bisschoppen het nodig vonden opnieuw te bevestigen dat de kerk in het Midden-Oosten hoort.

2. Een boodschap voor christenen in diaspora

De bisschoppen beseffen heel goed dat hun kerken bloeden en dat ze misschien zelfs zullen doodbloeden. Ze bloeden letterlijk wanneer hun bloed wordt vergoten, zoals op zondag 31 oktober in Bagdad. Ook bloeden ze in overdrachtelijke en toch levensbedreigende zin. Elk jaar ontvluchten vele gelovigen de regio. De kerken zijn verzwakt doordat talloze families zijn vertrokken, en nog steeds vertrekken, op zoek naar een betere toekomst voor hun kinderen.

Aan deze diasporagemeenschappen vragen de bisschoppen om gebed, steun en trouwe bezoeken aan hun oorspronkelijke kerken. Ze sporen hen zelfs aan om hun eigendommen te behouden. 'Blijf zorgen voor jullie bezittingen en onroerend goed in jullie thuislanden. Geef ze niet op en verkoop ze niet te snel. Behoudt ze als een erfdeel en als een deel van jullie thuisland waaraan jullie gehecht blijven, een thuisland dat jullie liefhebben en ondersteunen. Het land is een deel van jullie identiteit en jullie missie.' Het impliciete verzoek hier is dat christenen die zijn uitgeweken uit het Midden-Oosten hun (ongebruikte) onroerend goed niet aan moslims verkopen en daardoor de publieke aanwezigheid van de christelijke gemeenschap kleiner maken. Stenen en olijfbomen doen er toe in het Midden-Oosten.

3. De prijs van extremisme

De bisschoppen nemen ook een helder standpunt in over het Palestijns - Israëlijs conflict. Ze roepen op tot implementatie van de VN-resoluties die Israël tot nog toe heeft genegeerd, tot een einde aan de bezetting van Arabisch grondgebied en tot respect voor de bijzondere status van Jeruzalem. Deze positie is een teleurstelling voor velen in Israël. Israëls onderminister voor buitenlandse zaken was zelfs van mening dat 'de synode is gekaapt door een anti-Israëlijs meerderheid'.

De teleurstelling aan Israëlijs zijde is begrijpelijk. Terwijl de bisschoppen Israël oproepen om serieuze politieke compromissen te sluiten roeren ze nauwelijks het islamitische geweld en extremisme aan, terwijl daar Israëls grootste vrees ligt. De boodschap van de synode spreekt echter nogal eufemistisch van 'enige onevenwichtigheid' in de relatie tussen moslims en christenen in het Midden-Oosten. Een auteur van *The Jerusalem Post* vermoedt dat de zwijgzaamheid van de bisschoppen is ingegeven door voorzichtigheid en vrees voor wraakacties tegen christelijke minderheden.

Toch mogen we niet vergeten dat de kerkleiders sinds de eerste *intifada* consistent om recht voor de Palestijnen hebben geroepen. Het gaat hen om stabiliteit, onafhankelijkheid en vrede voor Palestina. Ze beseffen dat het alternatief een langzame dood van de Palestijnse kerk is. Als de koers van de Israëlijs overheid echter onveranderd blijft zullen christenen Palestina blijven ontvluchten. Het conflict zal ook christenen elders in het Midden-Oosten blijven achtervolgen. Daarom is voor christenen zionistisch extremisme even onvoordelig als islamitisch fundamentalisme. Met andere woorden, ze hebben even weinig belang bij een Israëlijs staat die joden bevoordeelt als bij Arabische staten die moslims bevoordelen. In de huidige situatie vallen ze al tussen wal en schip en extremisme maakt dat alleen maar erger.

4. Zending onder en met moslims en joden

De belangrijkste vernieuwing van deze synode lijkt toch wel de hartelijke nadruk op zending te zijn. De afname van de christelijke gemeenschap staat al jaren op de agenda, maar deze keer hebben de bisschoppen een bemoedigende boodschap voor wie niet kan of wil vertrekken. Hoewel ze een kleine en kwetsbare groep vormen hebben christenen die achterblijven iets te bieden: 'het Evangelie van liefde en vrede'. De synode gebruikte in dit verband metaforen die de minderheidspositie van de kerk betekenis geven: christenen als zout en licht, als gist in het deeg, als lijdend en onderdrukt volk, als een groep pelgrims.

Als de bisschoppen dan dieper ingaan op wat de missie van de kerk is ontvouwt zich een verrassend holistisch zendingsbegrip. Zending begint bij de eenheid en de gemeenschap in en tussen de kerken. Zending 'gebeurt' als christenen het evangelie samen voorleven, in hun families en sociale instituten. Als gemeenschappen volhouden in de navolging van Christus, dan is de kerk missionair. De verbale communicatie van het Evangelie is zeker ook deel van

dat leven in de navolging, zo onderstreept de synode. 'Hebt de moed om de waarheid objectief te verkondigen.'

Hoewel de bisschoppen geloven dat aanhangers van andere godsdiensten het recht hebben om het Evangelie verkondigd te krijgen is zending ook iets dat de kerk samen met joden en moslims doet. 'God wil dat wij christenen zijn in en voor onze Midden-Oosterse samenlevingen. Dat is Gods plan voor ons. Dit is onze missie en onze roeping: dat wij als christenen en moslims samenleven.' Over de samenwerking met joodse gelovigen zegt de boodschap van de synode weinig, maar in ieder geval delen allen een gemeenschappelijke taak: 'Het is tijd dat wij ons wijden aan een oprechte, rechtvaardige en blijvende vrede. Het Woord van God roept zowel christenen als joden tot deze taak'.

Tijdens de synode werd veel tijd en energie gestoken in het denken over burgerrechten en samenleven. In het communiqué wordt uitgelegd dat de christenen in het Midden-Oosten niet vragen om een seculiere maatschappij met een totale scheiding van kerk en staat. Ze hopen veeleer op een samenleving waarin mensen met verschillende godsdiensten elkaar respecteren en op basis van gelijkheid met elkaar omgaan. Fr. Samir Khalil Samir zegt treffend: 'We spreken hier over een samenleving die niet vijandig maar neutraal tegenover godsdienst staat'.

5. De achterdeur van het Midden-Oosten

Woorden van hopen klonken ook toen de synode zich boog over immigratie. Hoewel leden van de oude kerken van het Midden-Oosten door de 'voordeur' vertrekken komen door de 'achterdeur' van de arbeidsmigratie jaarlijks duizenden christenen binnen. De missionaire impact van deze leden van het Lichaam van Christus is door de bisschoppen op uiterst hoffelijke wijze erkend. 'We verwelkomen jullie, geliefde gelovigen, en we zien jullie geloof als een bron van verrijking en steun voor de gelovigen in onze kerken.'

Bovendien erkennen de bisschoppen dat gastarbeiders vaak worden misbruikt en hulp van lokale christenen hard nodig hebben. 'We vragen onze kerken om bijzondere aandacht voor deze broeders en zusters en voor hun moeilijkheden, wat voor godsdienst ze ook hebben, in het bijzonder wanneer hun rechten en waardigheid worden geschonden.'

Niet alle urgente problemen rondom migratie komen aan de orde in de boodschap van de synode. Internationaal onrecht, mensenhandel, overbevolking en afbraak van de natuurlijke leefomgeving zijn onderwerpen die bleven liggen. Het is echter buitengewoon bemoedigend dat een begin is gemaakt met de serieuze doordenking van migratie in de context van het Midden-Oosters christendom. Niemand zal immers ontkennen dat migratie de komende jaren een beslissende factor zal blijven voor de kerk van het Oosten. Zeker zolang aanslagen als die in Bagdad op 31 oktober nog plaatsvinden.

(Dit artikel is eerder verschenen in het Nederlands Dagblad).

Jezus' geboorte en doop

Armeens Kerst- en Epifaniefeest – 6 januari¹³

Drs. Leo van Leijsen is medewerker Oosterse Kerken bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene en redactiesecretaris van het Tijdschrift Pokrof.

1. Kerst en Epifanie: de bijzondere positie van de Armeense Apostolische Kerk

De Armeense liturgie kent het gezang *'Kristós i medzh mer haidnetzáv'*, 'Christus is onder ons verschenen'. Het is een lied dat tijdens iedere eucharistie in de Armeense Kerk wordt gezongen en dat goed uitdrukt wat men op 6 januari viert: Christus is onder ons verschenen. Die datum is immers het feest van de Verschijning des Heren oftewel Openbaring des Heren. Dit feest heet ook wel Epifanie. In het westen vieren we de komst van de Wijzen die het Kerstkind een bezoek brengen: Driekoningen! De Heer openbaart zich aan de zogeheten 'heidense' volkeren. Het christelijke Oosten

gedenkt op 6 januari de Doop van Jezus. De Heer verschijnt aan ons bij de rivier de Jordaan, aan het begin van zijn 'openbare leven'.

Er wordt wel eens de (begrijpelijke) fout gemaakt dat mensen zeggen dat in Rusland pas met Driekoningen Kerstmis wordt gevierd. In Rusland zou Driekoningen, oftewel Epifanie, het eigenlijke Kerstfeest zijn. Niets is minder waar. Ja, inderdaad begint op 6 januari Kerstavond in de Russische Kerk, maar dat is omdat hun kerkelijke kalender een kleine twee weken achterloopt op onze westerse kalender. In de Russische kerkelijke kalender is het op 6 januari pas 24 december, en is het op 7 januari dus pas Kerstmis. Epifanie moet bij hen nog komen. Twee weken later vieren de Russisch-orthodoxen dan pas Epifanie, het feest van Jezus' Doop in de Jordaan.

Er is maar één kerk ter wereld die Kerstmis en Epifanie - Jezus' Geboorte en Jezus' Doop - op één en dezelfde dag viert en dat is de Armeense Apostolische Kerk, zeg maar: de Armeens-orthodoxe Kerk. Jezus wordt geboren in Betlehem plús Jezus wordt gedoopt in de Jordaan. Tussen Jezus' geboorte en zijn optreden liggen historisch zo'n 30 jaar, maar dat wordt in de Armeense Kerk op één datum gevierd. Epifanie is Kerstmis in Armenië. Het Armeens-orthodoxe christendom heeft nooit een apart feest van Jezus' Geboorte op 25 december gekend. De Armeens-orthodoxen zijn de enige christenen ter wereld die de aloude oosterse traditie hebben bewaard om Geboorte en Doop van Jezus op één dag te vieren. Tot zover een stukje uitleg, nodig om dit feest beter te begrijpen.

Naar dit Armeense feest met dubbele inhoud kijken we hier. Hoe wordt het Armeense Kerst- en Epifaniefeest gevierd? Armeniërs wonen niet alleen in de hedendaagse zelfstandige Republiek Armenië, maar overal ter wereld! Vooral in het Midden-Oosten - in de Arabische wereld - wonen heel veel Armeniërs: in Libanon, Syrië, Irak, in de Palestijnse Gebieden. Ik vertel kort hoe het Armeense Kerst- en Epifaniefeest daar wordt gevierd.

In feite begint de Armeense Kerst- en Epifanieviering al op Oudejaarsavond. Gezinnen gaan naar het ouderlijk of grootouderlijk huis, waar de *pater familias*, het familiehoofd, woont. Oudjaar is onder de Midden-Oosterse Armeniërs meer een familiegebeuren dan een feest onder vrienden. Als dan 's nachts om 12 uur Nieuwjaarsdag zich aandient bidt men in het schemerdonker eerst gezamenlijk een Onze Vader. Dan, bij het volle lamplicht, wenst men elkaar op deze vroege eerste januari een Gelukkig Nieuwjaar toe. Vanaf 2 januari tot aan 6

¹³ Deze tekst over het Armeense Kerst en Epifaniefeest is een actuele bewerking van een meditatie die werd gehouden voor Radio Maria op 6 januari 2010.

januari gaan familieleden en vrienden bij elkaar langs en geven elkaar een hand. De eerste zegt: *'Kristós dzenáv yev haidnetzáv'*, 'Christus is geboren onder ons!'. En de ander antwoordt dan: *'Tsezí meží medz avedis'*, 'Voor jou en voor ons is dat groot nieuws!'.

2. Kerstliederen zingen

Op de dag vóór Armeens kerstmis, op 5 januari dus, gaan de jongens en meisjes van de Armeense scouts zingend de Armeense huizen langs. Althans in Syrië en Libanon, waar ik mijn informatie vandaan heb. Dit lijkt op het Driekoningen-zingen zoals dat op verschillende plaatsen in onze streken gebeurt. De mensen geven wat geld aan de deur en de scouts geven hun een jaarlijks souveniertje van de Armeense verkenners. Onder de Armeniërs van

Istanboel kent men niet het gebruik om langs de deuren te trekken, maar een Armeense vrouw uit Istanboel vertelde mij een keer dat vroeger haar, toen toekomstige, man met vrienden bij haar gezin voor de deur kerstliederen kwam zingen. Als de jongeren in Syrië en Libanon de Armeense huizen langsgaan zingen ze twee liedjes. Een ervan luidt – enigszins vrij vertaald - als volgt:

*Ons grootste symbool is vandaag geboren.
Heden is Hij aan ons verschenen.
Engelen verkondigen aan schaapherders het grote nieuws,
het grote nieuws dat zich verspreidde over deze wereld.*

*Heden is de Zon der Gerechtigheid aan ons verschenen.
Wat een groot nieuws!
Heden is Christus geboren onder ons.
Wat een groot nieuws!*

3. De Kerstviering in de Armeense kerk

Op Kerstmorgen, 6 januari, gaan alle Armeniërs naar de kerk. De kerken zitten vol. Er zijn mensen tot buiten op het kerkplein, waar de dienst via luidsprekers door de wijk schalt. Zo kan men ook buiten het bomvolle kerkgebouw de dienst volgen. Tijdens de kerstviering mét eucharistie worden verschillende liederen ten gehore gebracht die gaan over Jezus' Geboorte en Doop.

Dit kerstfeest is al op allerlei manieren voorbereid. Ja, in feite is de Geboorte van Christus al negen maanden eerder voorbereid door de aankondiging van de aartsengel Gabriël aan Maria: het Feest van Maria Boodschap. Maria Boodschap wordt natuurlijk door de Armeniërs niet zoals bij ons op 25 maart gevierd, maar 9 maanden voor hun eigen Kerst, dus op 7 april.

Er is een Armeense miniatuur van Maria Boodschap — u weet wel, zo'n schilderstukje in een perkamenten handschrift — waarop de engel Gabriël, afgebeeld met wapperend gewaad, aan Maria verkondigt dat uit haar de Messias zal worden geboren. Zo laat de afgebeelde engel zien waarover het bij Maria Boodschap en dus bij Kerstmis gaat. "Heel zijn wezen is doordrongen van gloeiende liefde voor zijn Schepper, wat wordt uitgedrukt door zijn vuurkleurige bovenkleed", zoals een Duitse specialist in Armeense religieuze kunst ooit over dit miniatuurtje schreef.

Vuur! Het is dit vuur dat in de Armeense nachten bij wijze van spreken omstreeks hun Kerst- en Epifaniefeest schijnt. We komen dat vuur ook tegen in de teksten over Geboorte en Doop. Eén zo'n Epifanielied luidt als volgt.

*God, die vuur is, kwam
en daalde af in de stromen van de rivier de Jordaan.
Hij brandt met water de menselijke schuld weg
van de kinderen van Adam.*

*Johannes de Doper, de zoon van Elisabeth, de vrouw die eerst onvruchtbaar was,
schrikt bevend terug voor de verterende, vreeswekkende gloed.
Hij schroomt om dichterbij te komen
bij de straal van de onzichtbare heerlijkheid.*

*De poorten van de hemel worden geopend,
de poorten die Adam – de mens – door zijn schuld had gesloten.
Het woord van de Vader klonk:
'Dit is mijn Zoon. Luistert naar Hem!'*

En een grote heilige en dichter van de Armeense Kerk zei het zó in een hymne over Jezus' Doop door de hand van Johannes de Doper:

*Gij, Johannes de Doper en Voorloper,
gij baande een weg naar de Jordaan.
Hij voor wie de engelen beven, Jezus de Christus,
vroeg aan jou, Johannes, het water van de reiniging.
Hij die het vuur is vroeg het aan iemand als jij die stof bent.
Hij die de zuivere is vroeg het aan mensenhanden.*

'Hij die het vuur is...' Dat vuur van Kerst en Epifanie moge ook stralen in onze nachten en dagen, schijnen in onze levens, er licht en warmte brengen. Vuur is geen doetje, de Zoon van God ook niet. Of zoals een Armeens kerstlied, een intredezing, Hem noemt:

*Hij, die de veellogige cherubim
en de vurige tronen en de zesvleugelige serafim
niet kunnen aanschouwen.*

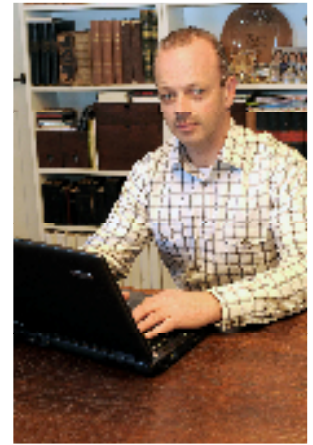
God is vuur! Maar in tegenstelling tot aards vuur is God eindeloos barmhartig. Dat heeft Jezus geheel en al belichaamd. Dat vieren we met Kerstmis én met Epifanie op 6 januari, samen met Armeense christenen overal ter wereld.

Maria in de oecumene

Met enige schroom geef ik dit artikel aan u als lezer mee. Het is 'deel 2' in een proces, geen wetenschappelijk onderbouwd verhaal, maar meer bedoeld als Kerstverhaal en misschien te ontvangen als evangelie.

Op zoektocht

Op een regenachtige herfstdag brandden vele kaarsen in de kerk van het Karmelietenklooster in Zenderen. Het was een zaterdagmorgen in november. De kerk was leeg, op wat verstilde beelden na. Toch brandden er kaarsen; ontstoken door voorbijgangers, langsgelopen om hun gebed te bidden en om licht te ontsteken. Huis en haard achterlaten, de herfst trotseren om een lege kerk binnen te gaan, een normaal mens zou zich wel twee keer bedenken.

Ds. Herman F. de Vries (1961) is predikant van de Protestantse Kerk in Nederland in de gemeentes van Ternaard en Zoutkamp.

Gelukkig zijn er nog mensen die het de normaalste zaak van hun leven vinden om op weg te gaan om God te zoeken. Zelf stond ik die bewuste zaterdagmorgen om 06.00 uur op om om 09.30 uur aanwezig te kunnen zijn in het Karmelietenklooster temidden van een klein, doch bijzonder gezelschap. Mij op de heenweg de vraag stellend: wat doe ik hier en wat zoek ik daar?, ontdekte ik gaandeweg de dag dat het een reden heeft en ik een missie heb. Niet zozeer om te geven, maar vooral om te ontmoeten en te ontvangen. Een vrouw die haar zoon had verloren aan de dood in het midden. Terzijde een voorganger van de Remonstrantse Broederschap. Aan het hoofd een rooms-katholieke non. Een predikant van de protestantse kerk in een stadswijk zit aan een hoekje van de tafel. Vrouwen en mannen die elkaar kennen en ook niet kennen. Vrouwen en mannen die volstrekt verschillende stromingen van de ene kerk vertegenwoordigen. Vrouwen en mannen die allen ontdekt hebben dat de moeder van Jezus Christus een opdracht had te vervullen in haar tijd en een boodschap heeft voor ons in deze tijd.

Kerststal

Ik herinner me de tijd waarin het onbestaanbaar was dat iemand van gereformeerde huize naar een Jezusfilm ging kijken. Jesus Christ Superstar verscheen in theaters en bioscopen toen ik jong was en geïnteresseerd, maar ik wist dat ik als gereformeerde jongen daar niet hoorde te zijn. Er waren er al die daar anders over dachten. Nergens zag je in de Adventtijd een kerststalletje in huis staan. Alleen 'die roomsen' deden daar aan. De tijd is drastisch veranderd. De zegen van de kerststal is ontdekt. De zegen van de Jezusfilm en -DVD evenzo. Gespreksgroepen verzamelen zich rondom het gesproken en geschreven Woord, maar raken ook ontroerd door de beelden die van harte mogen worden bekeken in deze tijd.

Maria

Maria loopt voorop in haar tijd, staat bij velen in deze tijd centraal naast haar Zoon, maar loopt bij anderen nog achteraan. Dat zal ook zo blijven. Zelfs rondom Christus sluiten theorieën en visies en dogma's elkaar uit. Waarom zou dat niet zo zijn als het zijn moeder betreft? Maar niet alles wat menselijk wordt bedacht, beleden of ontkend strookt met het heilig evangelie, zoals in Lucas 1: 'Vanaf nu zullen mij zalig prijzen alle geslachten'. Wellicht herinnert de trouwe lezer van Perspectief een eerder artikel over het 'Wees Gegroet' en de ontwikkeling van een oecumenische versie daarvan.¹⁴ Gebleken is dat er in een oecumenische viering soms verlegenheid ontstaat rondom de aandacht voor Maria. In een doopdienst of huwelijksviering waarbij een rooms-katholieke vrouw en een protestantse man zijn betrokken blijkt het verlangen van de vrouw om Maria aan te roepen en te betrekken in de liturgie, terwijl de man en zijn familie haar laten begaan, zich even terugtrekken en afzijdig

¹⁴ Herman F. de Vries, *Ave Maria in de oecumene*. In: Perspectief nummer 6, november 2009

houden, of misschien 'meedoen', maar niet kunnen of willen volgen wat er op dat moment gebeurt. Het leidt tot een liturgisch moment van grote verlegenheid voor alle betrokkenen, de priester of predikant niet in het minst. Terwijl er dus ook een liturgisch verlangen blijkt te zijn.

Oecumene

Het is de vraag of je bestaande teksten wel moet veranderen. Het huidige 'Ave Maria' is door de traditie wereldwijd tot een gebed geworden dat zich niet laat veranderen. Maar gebeden en teksten worden voortdurend geschreven en herschreven. Te denken valt aan de Tien Geboden. Vertalingen en parafrases spreken soms en sommigen aan. Telkens weer blijkt er een nieuwe behoefte te ontstaan, omdat de weg die Gods volk en kerk gaan nieuwe vragen opwerpt en nieuwe mogelijkheden schept. In het genoemde artikel verscheen een oecumenische versie van het 'Ave Maria'. Verscheidene 'deskundigen' hebben zich gebogen over de tekst. Het gebed werd ontleed. Iets wat je nooit moet doen, maar in dit geval verstandig leek. Het heeft mede geleid tot een oecumenische ontmoeting tussen geloofsgenoten in bovengenoemd klooster. Het oecumenisch gebed 'Gegroet' is blijven staan, met een enkele kleine aanpassing. Graag geef ik u de herziene tekst in dit artikel door. Niet om u te vervelen. Ik kan me immers best voorstellen dat er vele lezers zullen zijn die denken: hier zit ik nu echt niet op te wachten. Dat is echter niet de vraag en niet aan de orde. Onze vragen worden in de geloofsgemeenschap gedeeld en overstemd door de noden van mijn naasten. Wij zijn samen kerk, en vragen komen vanuit de geloofsgemeenschap telkens op, verdwijnen ook door de werking van de Geest, terwijl andere vragen blijven staan en hun uitwerking hebben, zoals de vraag wie Maria was, is en zal zijn. Tijdens het Kerstfeest dat dichterbij komt zal ze ook in protestantse huize verschijnen. Als een verstild beeld. Hier en daar zal ze echter tot leven komen, zoals bij de vrouw die haar zoon verloren en troost vond in die andere moeder, die haar Zoon – de Christus – verloor. Je hoeft niet tot haar te bidden. Je mag wel met haar spreken, gedachten delen, troost ontvangen. Zoals ik ook Mozes of Paulus regelmatig mag ontmoeten in prediking en catechese, zo wil ik ook de moeder van mijn Heer ontmoeten, en met haar de vraag stellen wie Jezus als Zoon, als Heer, als Koning toch is.

*Gegroet Maria,
je bent begenadigd,
de Heer is met je.
De meest gezegende ben je van alle vrouwen,
en gezegend is de vrucht van je schoot!
Maria, moeder van Jezus,
spreek in de stilte
vandaag
en tot in het uur van onze dood.*

Colofon

Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- *Perspectief* biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Zij biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- *Perspectief* wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Zij beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- *Perspectief* biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklanken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt vanaf 2009 viermaal per jaar.

Perspectief is gratis. U kunt zich opgeven voor toezending via secretariaat@oecumene.nl. Het tijdschrift is ook via de website www.oecumene.nl te downloaden. Het tijdschrift wordt aangeboden als pdf-bestand. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De redactie wordt gevormd door Eric Roovers en Geert van Dartel.